

לצריק אשילוב ילדים ונוער עם מוגבלות בתנועות הנוער

מועצת תנועות הנוער
 תשע"ו 2015

משרד הרווחה והשירותים החברתיים
 הלב פתוח לרווחה

סלם
 מרכז שירותי
 רווחה

קרנות הביטוח הלאומי
 קרן לפיתוח שירותים לנכים

ג'וינט ישראל אשלים
 UJA Federation
 of New York

מדריך לשילוב ילדים ונוער עם מוגבלות בתנועות הנוער

בוצע במסגרת התכנית להשתלבות ילדים ונוער עם מוגבלות בתנועות הנוער.

שותפים: מועצת תנועות הנוער, ג'וינט-אשלים, משרד החינוך, משרד הרווחה, קרן שלם, המוסד לביטוח לאומי.

כתיבה: רקפת הימן-זהבי - הצוות הדידקטי בע"מ

עריכה: ד"ר גיל גרטל, ד"ר נעם אבן - הצוות הדידקטי בע"מ

עריכת נספח קשת הלקויות: אורית תמרי-שליאכטר

רכזי השילוב בתנועות הנוער:

נעמה ארדון - תנועת הצופים
אוריה חזן - תנועת בני עקיבא
ניר כהן זרדי - תנועת האיחוד החקלאי
הדס חגיג - תנועת הנוער העובד והלומד
לאה דרזנר - תנועת אריאל
דינא נסראלדין - תנועת הנוער הדרוזי
אודליה אבינועם - עוזרי - תנועת מכבי צעיר
אסתר אמסיס - תנועת הצופים הערבים והדרוזים
הודיה בן שימול - תנועת עזרא
סיגל פיין - תנועת השומר הצעיר

ליווי מקצועי וריכוז צוות היגוי:

אורית תמרי-שליאכטר - רכזת תכנית לשילוב ילדים
ובני נוער עם מוגבלות בתנועות הנוער, מועצת תנועות
הנוער בישראל

צוות היגוי:

אירית ברוק - מינהל חברה ונוער, משרד החינוך
יפעת קליין - ג'וינט-אשלים
שלומית רונן-ליבנה - מועצת תנועות הנוער
מיכל גולן - ג'וינט-אשלים
טלי אלון - משרד הרווחה
הדס זהבי - משרד הרווחה
שוש זאב רשף - משרד הרווחה
מימי פלאצ'י - משרד החינוך
ליאורה שור-ברק - משרד החינוך
נעה טייך-פייר - משרד החינוך
תמנע גבאי מרקוביץ' - קרן שלם
חיה פישגרונד - המוסד לביטוח לאומי
מרב איליה - מרכז השלטון המקומי

עריכה לשונית: שלמה אבן

עיצוב, עימוד, הכנה לדפוס ודפוס: אחוה הוצאה לאור

הוצאת מועצת תנועות הנוער בישראל (ע"ר)

תשרי תשע"ו, אוקטובר 2015

© כל הזכויות שמורות לגופים השותפים בתכנית

תוכן העניינים

4	הקדמה.....
5	דבר הכותבת.....
6	פתח דבר: על המדריך ואופן השימוש בו.....
9	א. עקרונות עבודה - חניכים עם צרכים מיוחדים.....
11	ב. דמות המדריך לחניכים עם צרכים מיוחדים.....
15	ג. גיוס חניכים והצטרפות לפעילות.....
21	ד. הכנת הקבוצה והסניף לקליטת חניך עם צרכים מיוחדים.....
25	ה. כתיבה והתאמה של פעולות.....
31	ו. פעילות שיא ומפעלים.....
35	ז. פרידה.....
37	ח. קשר עם גורמים מחנכים ומטפלים.....
41	ט. ליווי והנחיה - מבנה ארגוני ובעלי תפקידים.....
47	י. אתגרים ודרכי התמודדות.....
53	י"א. אתיקה בתפקיד - חוקים, זכויות הפרט, כבוד ושמירה על פרטיות.....
57	י"ב. הכשרות והסמכה לתפקיד.....

נספחים

61	1. מילון מונחים תנועתי להתמצאות במדריך.....
62	2. קשת הלקויות - סקירה מקצועית.....
69	3. "אם לא תשאל איך תדע?" - תשובות לשאלות נפוצות.....

הקדמה

רכזות ורכזים יקרים,

הפקת מדריך זה היא נקודת שיא בתהליך של למידה והתנסות במסגרת התכנית להשתלבות ילדים ונוער עם מוגבלות בתנועות הנוער.

המדריך משקף ידע וניסיון אשר נצברו לאורך שנים בתנועות ששילבו ילדים עם מוגבלות טרום תכנית זו, ומביא גם את תובנותיהן של התנועות שלא עסקו בכך באופן מסודר בעבר ועוסקות בכך היום במסגרת התכנית. התוצאה הינה ידע מובנה ומעובה, הכולל גם המלצות חדשות לפעולה.

זוהי נקודת שיא, אך אין זה סופה של דרך. הניסיון, הידע והתובנות שתמשיכו לצבור יוכלו לקבל ביטוי בעדכונים השוטפים של המדריך וביישומו בתוך התנועות - כל אחת בדרכה.

המדריך הוא חלק ממערך רחב של כלים ומענים המפותחים במסגרת התכנית ובליוי של צוות היגוי הכולל שותפים רבים. כאנשי מקצוע העוסקים בחינוכם וברווחתם של ילדים ונוער עם מוגבלות אנו רואים בתכנית ייחודית זו חוליה משמעותית המממשת את חזון השילוב החברתי הלכה למעשה, ועשויה להשפיע לטובה אף על תחומי חיים אחרים של הילדים ומשפחותיהם.

תודה לרקפת הימן-זהבי ולצוות הדידקטי על למידה מעמיקה ומכבדת, על איסוף יסודי ועל כתיבת המודל באופן בהיר, נגיש ויישומי.

תודה לאורית תמרי-שליאכטר, רכזת התכנית במועצת תנועות הנוער, המובילה את הגשמת החזון בראייה רחבה מבלי להזניח את כל הפרטים הקטנים.

ותודה לכם - רכזי השילוב השותפים לכתיבה ולפיתוח, בעלי תפקידים אחרים שמעירים ומאירים, מתייחסים ומסייעים, והמדריכים, שלולא התגייסותכם לקידום החזון, התפיסה ודרכי העבודה כל זה לא היה קורה.

אנחנו גאים בהיענותן של תנועות הנוער להוביל מהלך חברתי חשוב ומתבקש, ומאמינים בכוחכם לייצר את השינוי המיוחל וליצור חברה מכילה, מקבלת, שוויונית ורגישה לצרכיו של האחר.

בהערכה,

חברי צוות ההיגוי של התכנית

דבר הכותבת

כתיבת המדריך זימנה בעבורי היכרות עם תנועות הנוער, עם רכזות ורכזים ועם מדריכות ומדריכים שעושים את תפקידם בצורה נפלאה ומעוררת השראה. זו הייתה בעבורי חוויה מלמדת, חיובית ומעשירה.

תודה לרכזי תחום השילוב בתנועות הנוער, חברי פורום הרכזים במת"ן, על שיתוף הפעולה, על רוחב הלב בשיתוף המידע, על הזמן והמפגשים, ובעיקר על הרצון לתרום ולקדם את הפרויקט. כן תודה לרכזות ולמלוות, לרכזים ולמדריכים שהשתתפו בפרויקט ותרמו מזמנם ומניסיונם.

אני מאמינה שהמדריך שלפניכם יסייע בתהליך השילוב, ומקווה שהוא יהפוך את חוויית ההדרכה לטובה יותר ויפתח את האפשרות להצטרף לפעילות החינוכית התנועתית בפני חניכים רבים עם צרכים מיוחדים.

מאחלת לכם שילוב מוצלח,

רקפת הימן-זהבי,

הצוות הדידקטי

פתח דבר: על המדריך ואופן השימוש בו

השורה "שירת הנוער שיר עתידנו", הפותחת את שירו של שמואל בס, מיטיבה לכוון לחזון שבו תנועות הנוער ידעו בכל עת להניף את דגל המשימה הלאומית ולצעוד בראש העושים במלאכה. משימת שילוב חניכים עם צרכים מיוחדים בפעילות התנועתית תופסת מקום של כבוד בראש רשימת היעדים שמציבות כיום תנועות הנוער בישראל.

התנועות, ללא יוצא מן הכלל, חרטו על דגליהן את עקרון היחס השווה לכל חניך וחניכה. כל מי שרוצה להיות חבר בתנועה, ודרכה החינוכית מתאימה לו, אין שאלה לגבי קבלתו. מגבלה פיזית, קוגניטיבית, תקשורתית או אחרת אינה יכולה להוות מכשול במהלך ההצטרפות לתנועה. לפיכך, משימתנו המרכזית היא למצוא את הדרך הנכונה להתגבר על המכשול, למצוא את ההתאמות הנדרשות להשתתפותו ולהקטין את הפער בין הצרכים של החניך למצוי בפעילות התנועתית השוטפת.

הרצון הכן לשלב חניכים עם צרכים מיוחדים בתנועות אינו מספיק. למידת התחום וליווי מקצועי, לצד הכשרה מסודרת ורציפה, יובילו לחוויית הדרכה מיוחדת ומספקת ולשילוב מוצלח.

מדריך זה מיועד לבעלי תפקידים בהנהגת התנועה, לרכזי שבטים וסניפים, לרכזי שכבות וצוותי הדרכה, למדריכי קבוצות שילוב וקבוצות בהן יש חניכים המשולבים באופן פרטני ולפעילים בתפקידים השונים. המדריך מרכז עקרונות ודרכי פעולה, שלבים ותהליכים בתהליך השילוב, שאלות ותשובות לגבי שגרת ההדרכה ופעילות השיא וכולל דוגמאות מהשטח לפתרון בעיות. תפקידו של המדריך לסייע לכם בתהליך השילוב ולספק תשובות לשאלות ולאתגרים הצפויים לכם בדרך. המדריך הוא כלי בידים להשתלבות במשימה חינוכית ומשמעותית בתנועות.

אנו מודעים לכך שסיפורו של כל חניך הוא ייחודי, שקיימות אינספור שיטות ודרכים לשילוב מוצלח של חניכים עם צרכים מיוחדים בפעילות ושבסופו של דבר לכל חניך תיסלל הדרך הייחודית לו, אותה יובילו המדריכים והרכזים. המידע במדריך זה מבוסס על ניסיון של תנועות נוער בהן משולבים חניכים עם צרכים מיוחדים, ומאגד בתוכו ידע וניסיון רב שנים של רכזים ומדריכים בתחום צרכים מיוחדים בתנועות. מדריך זה מציע קווים מנחים, אבני דרך משמעותיות וארגז כלים לתהליך השילוב, ואותם יש להתאים לכל חניך וחניכה.

את הסיפוק משילוב החניכים בהדרכה היטיבה לבטא מדריכה באחת התנועות: "החיים שלי השתנו, כל מה שקרה לי מהרגע שהתחלתי להדריך, זה הזוי. אם אתה נכנס להדרכה של חניכים עם צרכים מיוחדים אתה פשוט לא תרצה לצאת מזה..."

בפרקים הראשונים של המדריך מוצגים עקרונות העבודה הנוגעים לשילוב חניכים עם צרכים מיוחדים בתנועות הנוער ומאופיינים תפקידו ודמותו של המדריך לחניכים עם צרכים מיוחדים, מתוך הבנה כי המדריך הוא הדמות המשמעותית ביותר בתהליך השילוב.

בהמשך המדריך פרקים המציגים כלים יישומיים אשר מסודרים על פי התקדמות שנת הפעילות, משלב גיוס החניכים בתחילת השנה, דרך כתיבת פעולות ויציאה לטיולים ולמחנות ועד לפרידה בסוף שנת הפעילות.

בפרקים האחרונים במדריך מוצגים תכנים הנוגעים למערכת העוטפת ומלווה את המדריך והחניך, הכוללת את בעלי התפקידים המלווים, תהליכי ההנחיה וההכשרה לתפקיד. עוד מוצגים תכנים הנוגעים לסוגיות מרכזיות בתהליך השילוב: סוגיות אתיות ומשפטיות, קשיים, אתגרים והכשרות. בחלק האחרון במדריך זה, פרק הנספחים, תוכלו למצוא מידע מקצועי על הלקויות השונות ומילון מונחים תנועתי לתחום השילוב.

כל פרק במדריך עומד בפני עצמו. ניתן לקרוא את המדריך במלואו באופן רציף או להתמקד בפרקים שונים על פי בחירתכם. עם זאת אנו ממליצים להתחיל בקריאת הפרק הראשון, העוסק בעקרונות העבודה.

לסיוע בהתמצאות במדריך ריכזנו בנספח האחרון רשימת שאלות נפוצות, והתשובות כוללות הפניה למקומות במדריך בהם תוכלו למצוא את התשובות בהרחבה.

למידע מורחב על שילוב בתנועות הנוער אנו מזמינים אתכם לפנות לרכזי התחום בתנועה שלכם וכן להיכנס למאגר המידע לתחום הצרכים המיוחדים באתר התכנית להשתלבות ילדים ונוער עם מוגבלות בתנועות הנוער:

<http://tni-shiluv.org.il>

המדריך כתוב בלשון זכר מטעמי אחידות אך מכון לשני המינים - רכזות ורכזים, מדריכות ומדריכים, חניכות וחניכים.

א. עקרונות עבודה - חניכים עם צרכים מיוחדים

” צריך כל הזמן לזכור שאנחנו עובדים מול אנשים יחידים, המדריכים צריכים להכיר כל חניך ואנחנו צריכים להכיר את העולם של כל פרט... התנועה זה הפלטפורמה בה הם יכולים לפתח את המימוש העצמי שלהם, ולגרום להם לתחושת מסוגלות עצמית... יש עקרונות עבודה מנחים, אבל הפרקטיקה תכתב עבור כל ילד בנפרד...”

(רכות תחום שילוב תנועתית)

שילוב חניכים עם צרכים מיוחדים אינו תהליך אחיד לכל החניכים באשר הם. לכל חניך יותאם תהליך השילוב לצרכיו ולסיפורו האישי. עם זאת, קיימים מספר עקרונות מנחים, המהווים מכנה משותף לכל תהליך שילוב. העקרונות ינחו את כל הפעילות התנועתית ויבואו לידי ביטוי לאורך כל שנת הפעילות, במהלך תכנון כל אחת מהפעילויות התנועתיות, בשגרה ובפעילויות שיא, במוקד הפעילות או מחוץ לו.

עקרונות מנחים:

1. **עקרון השוויון** - החניכים שלהם צרכים מיוחדים הם חברים בתנועה לכל דבר ועניין, ומעצם כך הם בעלי זכויות וחובות ככל החניכים. בהתאם ליכולתם הם מחויבים להתנהגות על פי ערכי התנועה ושותפים בפעולות השוטפות ובפעילות השיא.

2. **עקרון השילוב ושוויון ההזדמנויות** - מתכונת הפעילות צריכה לאפשר לחניכים עם מוגבלות את אותם דברים שהיא מאפשרת לחניכים ללא מוגבלות, תוך התאמת התכנים וכלי ההדרכה לחניכים וליכולתם.

3. **עקרון הנגישות** - הפעילות תותאם ותונגש לחניכים שלהם צרכים מיוחדים בצורה כזו שהם ימצו בצורה מרבית את השתתפותם בפעילות התנועתית.

ההתאמות הנדרשות:

✓ **נגישות פיזית** - תשתית פיזית המותאמת לצרכי החניך במקום הפעילות. כשיש חניך על כיסא גלגלים נדרש לוודא רמפות, פתחים ודלתות מתאימים וכן שירותים מותאמים. במקרים של לקות ראייה נדרשת ערנות למצבי סיכון, לריהוט, לתאורה או לעזרי פעילות העלולים להפריע. במקרים של לקות שמיעה יש להתאים

את אופן העברת התכנים לשימוש בערוצי תקשורת אחרים, כמו קריאה, מישוש או שפת סימנים. כמו כן ניתן להתאים את החדר מבחינה אקוסטית, למשל חיפוי התקרה.

✓ **נגישות אינטלקטואלית** - תכני הפעולה יותאמו ליכולת האינטלקטואלית (שכלית) של החניכים. במהלך הכנת הפעולה נדרשת חשיבה על מתכונת העברת הפעילות והתאמת עזרי ההדרכה. ככלל, אין לפסול נושאים שמועברים לכלל הקבוצות, אלא יש לעבד אותם כך שיתאימו לחניכים עם הצרכים המיוחדים.

✓ **נגישות חברתית** - כאשר מקיימים פעולות הסברה לחניכים ולשכבה הבוגרת על נושא השילוב ועל קליטת החניכים עם הצרכים המיוחדים לקבוצה, מומלץ לעודד יצירת קשר ואינטראקציה איתם. זאת במטרה להפיג חששות של שני הצדדים ועל מנת למתן תפיסות סטריאוטיפיות.

✓ **נגישות מילולית** - התאמת התכנים ליכולת המילולית של החניכים ולעזרי הדיבור בהם הם משתמשים.

4. **עקרון האינדיבידואליזציה** - על המדריך והמרכז להכיר באופן אישי כל אחד מהחניכים, להכיר את יכולותיהם, את הקשיים הפרטניים ואת החוזקות האישיות. היכרות אישית מטרתה התאמה של הפעילות לכל חניך בהתאם לצרכיו וליכולותיו, באופן כזה שיענה על הצרכים בצורה מרבית המיטיבה עמו, ועל מנת להימנע ממצבים של חוסר התאמה ואי-השתתפות בפעילות.

5. **התמקדות ב"יש"** - הכרה של החוזקות והכוחות החיוביים של החניך תביא להתמקדות במיצי החוזקות ובהעצמתן, לצד עזרה בהתמודדות עם הקשיים. תכנון הפעילות צריך להיות כך שחוזקותיו של החניך תבואנה לידי ביטוי ושהוא יוכל לבטא את הכוחות החיוביים שבו.

מעבר לעקרונות המנחים, העומדים בבסיס השילוב ועקביים בכל ההיבטים הקשורים בו, ישנם עקרונות המשמשים כלי עבודה בהתאמת פעילות ובכתיבת פעולות. (ראו פרק כתיבה והתאמה של פעולות).

היצעת?

בתנועת הבוגרים של בני עקיבא משולבים גם בוגרים עם צרכים מיוחדים. אחד הבוגרים הוא עם מוגבלות קוגניטיבית-תקשורתית. כביטוי לעקרונות האינדיבידואליזציה וההתמקדות ב"יש" מצא צוות ההדרכה כי נקודת חוזק של הבוגר היא התמקדות בפרטים קטנים ומוטיבציה גבוהה להצלחה בביצוע משימות פשוטות. לפיכך שולב הבוגר בצוות הלוגיסטי של המחנה והוא עוזר בביצוע משימות שליחות, בארגון ציוד ובמשימות טכניות אחרות. הבוגר מדווח על סיפוק רב והנאה מההשתתפות הפעילה במחנה.

ב. דמות המדריך לחניכים עם צרכים מיוחדים

”אני עושה משהו גדול מאוד וגם מקבל המון. המטפלים תקועים בספר, אני עושה מה שהמטפלים לא עושים. אני מאמין שצריך להתייחס אליהם כרגילים, וככה הם מתפתחים, וזה הכול תלוי בגישה ובמה שאתה אומר לחניך על עצמו. אם תתמוך בו, הוא יצליח וירגיש מוצלח... אנחנו כמדריכים מתפקדים כשגרירים של הדבר הזה, ואנחנו צריכים להעביר את המידע לכל מיני גורמים מסביב... כל אחד יכול להדריך קבוצת חניכים ללא מוגבלות, אבל שילוב זה רק המובחרים.”

(מדריך לקבוצת חניכים עם צרכים מיוחדים)

המדריך בתנועת נוער הוא דמות מובילה. הוא נדרש לגלות אחריות ורצינות, להשקיע ולתת מעצמו ומזמנו לחניכים המודרכים ולחנכם לערכי התנועה. יכולות אלו מתחדדות ומתעצמות אצל מדריכי חניכים עם צרכים מיוחדים. המדריך מתמודד עם אתגרים נוספים בתפקידו, הקשורים ללקויות של חניכיו ולתהליך העבודה מול החניך ומול משפחתו, מול החברים לתנועה ומול החברה והסביבה.

בבחירת מדריכים לקבוצות אלה כדאי לאתר את אלו שבאישיותם באים לידי ביטוי המאפיינים הבאים:

אלה פרטי המאפיינים המרכזיים של מדריך לחניכים עם צרכים מיוחדים:

✓ הזדהות עם ערך השוויון והשילוב - רצון מוטיבציה ונכונות לביצוע התפקיד

”צריך באמת להאמין ששילוב וקבלת השונה זה משהו שצריך לקרות בחברה... חשוב שהמדריך לא יפעל מתוך חמלה ורחמים אלא מתוך אמונה ברעיון והתגייסות למטרה” (רכזת שילוב מחוזית).

מדריך טוב מאמין בערך שבשילוב חברתי של אנשים עם מוגבלות, מבין את החשיבות בכך ורוצה להיות חלק מהתהליך. מדריכים רבים מביעים בתחילה פחד והתנגדות. במקרים אלה יש לברר האם קיים רצון ללמידה של דבר חדש והאם קיימת פתיחות מחשבתית אצל אותו מדריך. התנגדות ופחד לא מעידים בהכרח על חוסר התאמה והתגברות על הפחד יכולה להיות חלק מתהליך חינוכי מעצים עבור המדריכים עצמם. ההתמודדות של המדריך עם הקשיים והנכונות שלו להתגבר ולמצוא פתרונות מתאימים הם חלק חשוב מהתפקיד.

✓ אחריות ובגרות

”לחניכים יש חושים חדים והם רגישים להכול, לכל הבעה בפנים שלי הם שמים לב, צריך לדעת את זה ולהתייחס לזה. במסגרת התפקיד אתה גם נתקל בהרבה סיטואציות שיכולות להיות מביכות וקשות, צריך לדעת לתת את הפתרון המידי והמכבד מול החניך” (מדריך שילוב).

ההתמודדות היומיומיות של המדריך כרוכה במפגש עם סוגים שונים של מוגבלות, מצבים של התנהגויות לא מוכרות וקיצוניות והתמודדות עם מאפייני גיל ההתבגרות. מצבים אלה הם פעמים רבות מורכבים ומאתגרים. בנוסף, נדרשים המדריכים להתמודדות שוטפת מול ההורים של החניכים ומול גורמים שונים במוסדות החינוך ובקהילה. התפקוד של המדריך במצבים אלה דורש הבנה של גודל האחריות בהתמודדות עם חניך עם צרכים מיוחדים, ומחייב התנהגות אחראית ובוגרת.

✓ סבלנות, נחישות וקור רוח

”החניכים הם הפכפכים ומותחי גבולות. צריך לדעת שמה שהחניכות עושות זה לא כלפיך אישי, לא לקחת דברים ללב, לקחת הכול בשליטה... צריך גם לזכור שהכול הולך יותר לאט ולוקח המון זמן... זוהי דרך אטית וצריך המון סבלנות, אבל כל הזמן צריך לתת להם להרגיש שאתם לא מוותרים עליהם” (מדריך שילוב).

קצב ההבנה, התפקוד וההתקדמות של חניכים עם צרכים מיוחדים הוא פעמים רבות אטי בהרבה מקצב התקדמות של חניך או קבוצת חניכים ללא מוגבלות. הדרכת חניכים עם צרכים מיוחדים דורשת סבלנות ונחישות הן בזמן הפעולה והן לאורך התהליך החינוכי כולו. על המדריך לגלות סבלנות וגמישות בביצוע פעולות, ולפעול בהתמדה לאורך שנת הפעילות להגשמת המטרות האישיות של כל חניך והמטרות הקבוצתיות.

✓ יצירתיות, גמישות וראש פתוח

”צריך לזכור שכל אחד מהם הוא אדם, עולם ומלואו. אין בתחום הזה כללים, כל אחד הוא שונה וצריך ללמוד אותו ולהתאים לו... בשילוב מה שחשוב זה היצירתיות, איך להתגבר על מכשולים בדרך יצירתית, לא לחשוב מה לא מתאים אלא לחשוב איך כן אפשר להתאים, לחשוב מחוץ לקופסה ולהתאים כל מתודה ופעילות” (רכזת שילוב מחוזית).

מדריך לחניכים עם צרכים מיוחדים נדרש למצוא פתרונות מגוונים לחניכיו בהתאמת פעולות, בהתמודדות עם אתגרים בהדרכה וביציאה לטיולים ולמפעלים. יש לזכור כי המטרה היא שהחניכים יעברו תהליך חינוכי זהה ככל האפשר לחניכי כלל הקבוצות. ההתמודדות היומיומית מצריכה השתחררות מקיבעונות ואמונה כי לכל מכשול וחסם יש פתרון יצירתי וניתן למצוא אפשרות לביצוע פעילות חלופית מתאימה.

✓ אמונה ביכולות של החניך ורצון לקדם את החניך

”מדריכה צריכה לרצות לדחוף את החניך קדימה ולראות לאן הוא מסוגל להגיע... צריך לתת לו אתגרים ולא להשאיר אותו באזור הנוחות שלו... אי אפשר לדעת מה יקרה, זה כן יכול להצליח” (רכות סניף).

חלק מתפקיד המדריך לחניכים עם צרכים מיוחדים הוא הצבת מטרות אישיות להתקדמות. על המדריך להאמין בכוחו של החניך וביכולותיו להצליח. על המדריך לנסות באופן מתמיד למצוא את החוזקות של החניך, לחזק את היכולות שלו ולספק לו הזדמנויות להצלחה ולחוויה חיובית באמצעות הצבת אתגרים חדשים.

✓ ידע מקצועי

”כדי לתת את המענה הנכון לחניך המדריך צריך להיות בקיא בנכות ובמוגבלות, לדעת מה זה אומר. צריך לזכור שהמדריך הוא לא איש מקצוע ומדובר בנער, אבל ידע הוא כוח וזה מאוד עוזר בביצוע התפקיד” (רכות תחום שילוב תנועתית).

המדריך נדרש להיכרות עם הלקות והמוגבלות ועם המאפיינים שלה, זאת על מנת לתת מענה הולם לאתגרים, לפתור בעיות עם החניך במהלך הפעילות ובעיקר על מנת להתאים את הפעילות לצרכים המיוחדים של כל חניך. ככל שהמדריך יקבל מידע רב יותר על החניך ועל לקותו כך יוכל לתת מענה טוב יותר לצרכים המיוחדים שלו, ולהצליח בהשגת המטרות האישיות ובתהליך החינוכי. בהקשר זה נכנס תפקידה של התנועה בהכשרה לתפקיד ובליווי המדריך לאורך שנת הפעילות. (ראו פרק ליווי והנחיה ופרק הכשרות והסמכה לתפקיד).

ובנוסף, תפקיד המדריך אל מול החניכים והסביבה:

✓ דוגמה אישית, דמות מתווכת לחברה

”המדריכים תופסים עוצמה גדולה מאוד בחיים של הילד, כי הם מודל חיקוי לחברה שהם צמאים להיות בה... זוהי נקודת השיא של מפגש פנים מול פנים עם ילדים אחרים בני גילם” (רכות תחום שילוב תנועתית).

כחלק מאחריות המדריך עליו ליצור קשר אישי עם החניך ולהכירו לעומק, על מנת לזכות באמונו. משרכש המדריך את אמונו של החניך הוא נתפס פעמים רבות כדמות משמעותית בחייו. לעתים אף דורשים החניכים קשר ויחס מעבר לשעות הפעילות, בשעות ובדרכים לא שגרתיות, ועל המדריך לוודא שמירה על גבולות ועל פרטיותו.

בנוסף, על המדריך לזכור כי הוא מהווה דמות לחיקוי וכמתווך בין החניך לחברה. התיווך של המדריך הוא דו-צדדי. מצד אחד הוא משמש כמתווך בין החניך לחברה (למשל: מייצג אותו בפני חברים ובפני הקהילה או מסביר את ההתנהגות ואת השפה אל מול חברי הקבוצה), ומצד שני הוא מתווך את הנורמות ואת הכללים של החברה לחניך (למשל: כללי התנהגות, ריטואלים חברתיים או מנהגים). עובדה זו משמעותית בבחירת אמירותיו, בהתנהגותו ובפעולותיו של המדריך.

✓ המדריך כשגריר של נושא השילוב

"כשאת מדריכה צרכים מיוחדים אנשים שואלים אותך דברים כל הזמן: שכב"גיסטים, הורים ואנשים אחרים, ואת צריכה לתת את התשובות. אני לא הרגשתי שזה משה על כתפי, זה דווקא גרם לי להרגיש מיוחדת" (מדריכת שילוב). במסגרת תפקידו נתפס המדריך כבעל ידע או כאדם עם זיקה מיוחדת לתחום השילוב. פעמים רבות המדריך מוצא את עצמו במצבים בהם הוא נדרש לענות על שאלות בתחום לחבר מהתנועה, להורה, לבן משפחה או לאדם מחוץ לתנועה. תפקיד זה מצריך אחריות, בגרות ויכולת התמודדות, ואף מסייע בגיבוש זהות עצמית של המתבגר, כחלק מההתהליך החינוכי בתנועה וכחלק מתהליך ההתבגרות.

שימו

מומלץ לשלב ריאיון אישי עם מדריך, ריאיון שנערך על ידי רכז התחום התנועתי או המחוזי בתהליך בחירת מדריך לקבוצת חניכים עם צרכים מיוחדים. הריאיון נועד לעמוד על נכונותו של המדריך לביצוע התפקיד ולאתגר הכרוך בו, לעמוד על הזדהותו עם רעיון השילוב ועל תכונותיו הקשורות לביצוע התפקיד. כן נועד הריאיון לתאר למדריך את משמעות התפקיד והאחריות הכרוכה בכך, ולבדוק את התאמתו.

שימו

חשוב להקפיד על כך שמדריכי קבוצות של חניכים עם צרכים מיוחדים, כמו גם המדריכים המלווים של החניכים בשילוב הפרטני, יהיו חלק בלתי נפרד מצוות ההדרכה של הסניף. מיצוב המדריכים כחלק מצוות ההדרכה ימצב גם את קבוצות החניכים כחלק בלתי נפרד מהסניף. ההשתתפות הפעילה של המדריכים בשיבות ההדרכה, בקבלת ההחלטות ובדינמיקה הקבוצתית של צוות ההדרכה חשובה מאוד להרגשתם הכללית, למוטיבציה לביצוע התפקיד וליכולתם להשפיע על הפעילות הכוללת, כך שזו מראש תתאים לחניכיהם ולא תדרוש התאמות נפרדות. (ראו פרק אתגרים בשילוב ודרכי התמודדות).

היצעת?

מדריכים מתנועת הצופים מעידים כי ההדרכה של חניכים עם צרכים מיוחדים השפיעה על חייהם בצורה חזקה מאוד: "היום אין לי אלא להודות לרכזת שלי ששמה אותי בצמי"ד, החיים שלי השתנו, כל מה שקרה לי מהרגע הזה, זה הזוי, אם אתה נכנס להדרכת צמי"ד אתה פשוט לא תרצה לצאת מזה..."

ג. גיוס חניכים והצטרפות לפעילות

”המדריכים באמת מאמינים שהם יכולים לשנות את המציאות, ודווקא השאיפה ה'תמימה' הזאת שלהם מביאה לתוצאות מדהימות. אנחנו מגייסים בכל מיני דרכים, ולמדריכים יש חלק חשוב בתהליך הגיוס... הם כל כך שגרירים של הדבר הזה, שהם 'אוספים' חניכים ברחוב ובגנים ציבוריים, הם פונים לחניכים ולהורים ומציעים לבוא לפעילות התנועתית.”

(רכות תחום שילוב מחוזית)

עם תחילת שנת הפעילות התנועתית עוסקים המדריכים בכל התנועות בגיוס חניכים. לרוב נכנסים המדריכים אל הכיתות בבית הספר ומשווקים את הפעילות התנועתית. תקופת פתיחת השנה מלווה בשלטי פרסום צבעוניים המזמינים את החניכים להצטרף. גיוס חניכים והצטרפות לתנועה מתבצעים לעתים גם במהלך השנה, ולקראת טיולים ומפעלים.

תהליך גיוס חניכים עם צרכים מיוחדים הוא חלק מתהליך הגיוס הכללי אך הוא מלווה בפעולות נוספות, שאינן מתבצעות בגיוס חניכים אחרים. להצטרפות חניך עם צרכים מיוחדים יש השלכות על מבנה הקבוצה והרכבה ועל כן יש לבחון לעומק את התאמתו לפעילות ולקבוצה ולהחליט על אופן השילוב הנכון בעבורו ובעבור הקבוצה.

דרכי גיוס - חניכים עם צרכים מיוחדים

גיוס חניכים יכול להתבצע בכמה דרכים:

1. **גיוס בבתי ספר** - בעקבות עדכון חוק חינוך מיוחד רבים מהתלמידים עם צרכים מיוחדים לומדים עם בני גילם בבתי הספר העירוניים. במקרה זה הגיוס יתבצע באותו מעמד של הגיוס הרגיל, יחד עם שאר התלמידים בכיתה. על מנת לא לפספס חניכים אלו, מתפקידו של הרכז לוודא עם המחנכת או היועצת את הימצאותם של תלמידים עם צרכים מיוחדים בכיתות, טרם הגיוס וההרשמה.

2. **גיוס בבתי ספר לחינוך מיוחד ובשירותים משלימים לחינוך מיוחד** - יתבצע באמצעות פנייה יזומה של התנועה אל בית הספר או השירות (למשל: מועדונית שמפעיל אגף הרווחה לאחר הלימודים, תכניות חונכות של הרשות המקומית ועוד). מומלץ לתאם ישיבת היכרות להצגת הפעילות וליתור חניכים פוטנציאליים. לאחר מכן תוצג הפעילות לתלמידים במסגרת הכיתתית או באופן פרטני. שימו לב להציג את הפעילות בפני תלמידים שיש אפשרות

לקבלם לתנועה, ולא בפני אלו שמסיבות שונות אינם מתאימים לפעילות. חשוב כי המדריכים שמציגים את הפעילות יהיו מדריכי הקבוצות. (ראו אודות עקרון החזרתיות והעקביות בפרק כתיבה והתאמה של פעולות).

3. **גיוס פרטני** - יתבצע באמצעות פנייה יזומה של התנועה אל אגף הרווחה או אגף החינוך ברשות. במקומות בהם לא ניתן לקבל מידע על הילדים (למשל: אגף רווחה לא מאפשר מסירת מידע) מומלץ להעביר לאיש הקשר מכתב שאותו הוא יעביר להורים. המכתב יכלול מידע על הפעילות התנועתית והזמנה להצטרף. במקרה זה יפנו ההורים ישירות לתנועה על פי רצונם. במקרים בהם ניתן מידע על הילדים, תפנה התנועה להורים דרך בית הספר או דרך השירות המטפל או באופן ישיר.

4. **יחבר מביא חברי** - המדריכים יכולים לגייס חניכים עם צרכים מיוחדים גם באמצעים שאינם פורמליים. למשל, מדריכים המכירים ילדים ונוער עם צרכים מיוחדים, מהיכרות אישית או מפגישה אקראית במרחב הציבורי, יכולים להזמין אותם לפעילות התנועתית. כמו כן, הילדים שגויסו והוריהם בדרך כלל מכירים ילדים נוספים עם צרכים מיוחדים ואפשר להיעזר בהם כשגרירים.

בתום שלב זה יש להעביר לרכז התנועה את רשימת החניכים, ולפעול על פי הנחיותיו.

בדיקת התאמה לפעילות התנועתית

על מנת שהחניך ישולב בקבוצה המתאימה לו ביותר כדאי לבצע כמה פעולות בין פעולת הגיוס לתנועה לשילובו בפעילות:

1. **איסוף מידע** - איסוף המידע יתבצע בשני כלים עיקריים: מידע מהרשויות המטפלות (בית ספר, מטפלים, עובדים סוציאליים) וביקורי בית. לקראת הצטרפות של חניך חדש לפעילות הכרחי לבצע ביקור בית, בו יהיו נוכחים הרכז והמדריך. מומלץ שגם המלווה מטעם התנועה יהיה בפגישה.

מטרות ביקור הבית לפני קליטת חניך לפעילות:

- ✓ היכרות בין ההורה והילד לתנועה, לפעילות, לרכז ולמדריכים.
- ✓ יצירת קשר בלתי אמצעי עם הילד.
- ✓ בדיקת נתונים תפקודיים של הילד (מאפייני המוגבלות, יכולת תקשורת והבעה, מאפייני בריאות, מאפייני התנהגות, תפקוד מוטורי, עצמאות, יכולת לימודית, תפקוד בחברה, עזרים בשימוש יומיומי).
- ✓ היכרות עם הילד: חוזקות, חולשות, התנהגויות שכיחות ודרכי התמודדות.
- ✓ מיפוי הצרכים של הילד תוך התמקדות בחוזקותיו. (ראו עקרון 'התמקדות ביש' בפרק עקרונות עבודה).
- ✓ תיאום ציפיות לקראת הפעילות (ציפיות של ההורים ושל הילד).
- ✓ תיאום פרטים מנהלתיים לקראת הפעילות: שעות פעילות, דרכי הגעה, הסעות, נגישות, איש קשר.
- ✓ יצירת קשר ושיתוף פעולה בין ההורים לתנועה, הזמנת ההורים לשיח פתוח.

כדאי לחלק את הביקור לשלושה חלקים: שיחה משותפת, שיחה רק עם ההורים ושיחה רק עם הילד. מומלץ לבצע את השיחה עם הילד בחדר שלו או במקום אחר שהוא בוחר בבית. יש להקפיד על אווירה נעימה ופתוחה במהלך השיחה. אם ההורים או הילד אינם מעוניינים בביקור בית ניתן לקיים את המפגש במוקד הפעילות, בזמנים שאינם ימי פעילות.

טופס דוגמה לביקור בית ניתן למצוא במאגר המידע לתחום הצרכים המיוחדים באתר:
<http://tni-shiluv.org.il>

2. בדיקת התאמה - לאחר איסוף המידע כדאי לבחון את התאמתו הספציפית של הילד לפעילות התנועתית ולבחור בעבורו קבוצה מתאימה.

קריטריונים להתאמת חניך לפעילות:

✓ יכולות - חניך יהיה בעל עצמאות סבירה בתחומים:

- הרגלי ניקיון (שליטה בסוגרים והפנמה של חינוך לפרטיות), או סיוע של מטפל.
- הבנה חברתית מינימלית ויכולת להבחין בין טוב לרע (הימנעות ממצבי סיכון לו או לאחרים).
- התמצאות בסיסית במרחב (הפנמת מקום של פעילות, חדרים ושירותים).
- יכולת מוטורית - מומלץ לא לשלול קבלת חניך עקב קשיים מוטוריים. יש לבדוק האם יוכל להתמודד עם האתגרים בפעילות, אפשרות לביצוע הנגשות פיזיות או דרך התמודדות אחרת. יתכן מצב בו חניך לא ישתתף בפעילות או בחלק מפעילות, במקרה והיא מאתגרת את בריאותו ובטיחותו.

לכל תנועה מדיניות שונה בעניין שילוב על פי יכולות. ההנחיה היא לנסות לאפשר לכמה שיותר ילדים ונוער עם מוגבלות להשתתף בפעילות התנועתית, מבלי לדרוש מהמדריכים לתפקד כאנשי סיעוד במהלך הפעילות.

✓ התנהגות קיצונית מסוכנת - אם החניך מתאפיין בהתפרצויות זעם אלימות, בקושי בשליטה בדחפים מיניים או בהתנהגויות אחרות העלולות לסכן את עצמו, את חבריו או את מדריכיו, המסגרת התנועתית לא מתאימה לו.

✓ עניין ומוטיבציה - כדאי לבחון בשיחת ההיכרות ובפעולות הראשונות את מידת העניין של החניך בפעילות התנועתית ואת מידת הרצון שלו להשתתף. יש לזכור כי הבחירה לעתים מתבצעת על ידי ההורים ולא על ידי החניך עצמו, ונכון להקשיב לרצונותיו ולבחירותיו. חשוב לזכור כי לילד אפשרות בחירה חופשית אם הוא רוצה בכלל להיות חלק מהפעילות, וצריך לזכור שהפעילות התנועתית לא מתאימה לכל אחד, ולא כולם רוצים לקחת בה חלק.

✓ גיל - לא כל ילד או אדם עם צרכים מיוחדים מתאים לפעילות התנועתית. אחת ממטרות הפעילות היא יצירת קשרים חברתיים ועל כן יש להתאים בין החניך לקבוצת הגיל אליה הוא משתייך. חניכים המתאימים לפעילות הם בגילאים 9 עד 21 שנים. מומלץ שלא לקלוט נער שמתקרב לגיל המקסימום בו הוא יכול להשתתף בפעילות.

אם הוחלט לא לקבל ילד לפעילות התנועתית יש ללוות את הסירוב בהסבר מפורט להורים ולגורמים המטפלים.

3. **שיבוץ בקבוצה** - החלטה על שילוב בקבוצת חניכים עם צרכים מיוחדים או שילוב בקבוצת בני גילו.

א. שילוב קבוצתי - הרכבת קבוצה לחניכים עם צרכים מיוחדים:

להרכבת קבוצה של חניכים עם צרכים מיוחדים שיקולים רבים, ובראשם הצורך לתת לחניכים את המענה הטוב או המתאים ביותר לצרכיהם במסגרת קבוצת השווים. חלק מהתנועות בוחרות להרכיב קבוצת חניכים הומוגנית מבחינת לקויות, וחלק מהתנועות בוחרות להרכיב קבוצות שהן הטרוגניות, ומשלבות חניכים עם מוגבלויות שונות. בכל מקרה בעת הרכבת הקבוצה כדאי להקפיד על מספר קריטריונים:

- ✓ פער גילאים בקבוצה לא יעלה על ארבע שנים.
- ✓ רמות תפקוד דומות לחברי הקבוצה.
- ✓ גודל קבוצה - שישה עד עשרה חניכים. הגודל יושפע ממאפייני הלקויות והחניכים.

ב. שילוב פרטני - שיבוץ בקבוצת חניכים ללא מוגבלות:

שילוב חניך עם צרכים מיוחדים בקבוצת חניכים ללא מוגבלות הוא אחת מהשאיפות החינוכיות והחברתיות של תנועות הנוער. לצד זאת, החזון החינוכי הנוגע לשילוב הוא מציאת המסגרת הנכונה והטובה ביותר עבור כל חניך. לכן, יש לוודא כי החניך מתאים לקבוצה ושהקבוצה מתאימה לצרכי החניך. לשם כך כדאי להקפיד על מספר קריטריונים:

- ✓ התאמה לקבוצת הגיל - רצוי לשלב חניך עם חבריו לכיתה או לשכבת הגיל.
- ✓ היכרות מוקדמת - רצוי לשלב חניך בקבוצה בה הוא נמצא בקשרי חברות או לפחות מכיר חניך אחד לפחות.
- ✓ יכולת ההכלה והקבלה של הקבוצה - לוודא שהקבוצה מסוגלת לקבל שונות, מגלה סובלנות ואמפתיה.
- ✓ רמת תפקוד - המוגבלות לא תהווה גורם מפריע לפעילות התקינה של הקבוצה. יש לבדוק כי קיימת אפשרות לאיזון בין צרכי הקבוצה לצרכי החניך. (ראו עקרון ההדדיות, בפרק כתיבה והתאמה של פעולות).
- ✓ מדריכי הקבוצה - המדריכים צריכים להביע נכונות לשילוב חניך עם צרכים מיוחדים, להפגין בגרות ואחריות בהקשר זה ולהיות מודעים לאתגר הטמון בכך (ראו פרק דמות המדריך). אם המדריכים מתנגדים מומלץ לא לשלב חניך בקבוצה זו, אלא לאחר פתרון ההתנגדות.

בתום תהליך השיבוץ יש ליידע את הרכז התנועה על החניכים המשולבים, אם בשילוב קבוצתי או בשילוב פרטני. בהתאם לכך יינתן מענה מקצועי של רכז התחום התנועתי למדריכי הקבוצות ולרכז. (ראו פרק הכשרות מומלצות).

שימו החזון החינוכי בנושא חניכים עם צרכים מיוחדים הוא שילובם במקום הנכון ביותר עבורם. אנו נוטים לחשוב ששילוב בקבוצת בני הגיל הוא הדבר הנכון ביותר מבחינת הכלה חברתית, אך הדבר לא מתאים לכל ילד. בחלק מהמקרים נשאף לשלב את החניך בקבוצת שילוב כשלב ביניים לקראת שילובו המלא בקבוצת בני גילו, ובחלק מהמקרים נעדיף להשאירו בקבוצת שילוב. ההחלטה על אופן השילוב תתקבל ביחס לכל ילד בנפרד, ותהיה גמישה לשינויים. הקפידו לשאול את החניך על רצונותיו והעדפותיו בטרם תקבעו בעבורו, והתחשבו בצרכיו וברצונותיו. הקפידו על שיח פתוח עם ההורים בעניין זה. (ראו פרק קשר עם גורמים מטפלים).

שימו

במקרים רבים לומדים החניכים עם הצרכים המיוחדים בכיתות עם בני גילם, על כן לא תמיד התנועה מודעת לצרכים המיוחדים מראש והדבר מתגלה לאחר שהחניך הוא חלק מהפעילות. במקרים אלה יש לקיים בדיקת התאמה לפעילות התנועתית (על פי השלבים המפורטים בפרק זה, כולל ביקור בית ובדיקת התאמה לקבוצה), גם אם הדבר מתבצע באמצע שנת הפעילות.

היצעת?

רכזת סניף באיחוד החקלאי מספרת כי מניסיונה, השילוב מתבצע בצורה טובה יותר בשכבות הצעירות. ככל שהחניכים צעירים יותר ההצלחה גדלה, כי הם יותר פתוחים לרעיון של קבלת האחר ולכך שכולנו חברה אחת. לכן בשלבי הגיוס התנועה מנסה לאתר את החניכים עם צרכים מיוחדים היותר צעירים, ולצרפם לפעילות.

ד. הכנת הקבוצה והסניף לקליטת חניך עם צרכים מיוחדים

”המטרה של ההכנה לקבוצה ולצוות היא בעיקר חשיפת העולם של אדם עם צרכים מיוחדים, והיכרות עם הרגשות והקשיים של אותו אדם. המסר שאנחנו רוצים להעביר בפעולות ההכנה הוא ההרגשה שהם בדיוק כמונו, לכל אחד יש שונות ולכולנו קשיים וחוזקות, ואנחנו מקבלים אותם כמו שהם.”

(מדריכה בצוות שילוב)

סוגיית ההכנה לקראת קליטת חניך עם צרכים מיוחדים היא אחת הסוגיות שאיתן נדרש רכז להתמודד בתהליך השילוב.

למי מתבצעת ההכנה?

ההכנה לקראת קליטת חניך חדש יכולה להתבצע בשלוש רמות:

1. קבוצתית - הכנה לחניכים ללא מוגבלות בקבוצה המעורבת. זו תתבצע בעיקר במקרים של שילוב פרטני (שילוב חניך עם צרכים מיוחדים בקבוצת חניכים ללא מוגבלות). לעתים תתבצע גם בשילוב קבוצתי, בעת הכנסת חניך חדש לקבוצה קיימת.
2. שכבתית / סניפית - הכנה לכל חניכי השכבה שבה מתקיים שילוב (אם קיימות מספר קבוצות) ולכלל חניכי הסניף. תתבצע בעיקר במקרים של שילוב קבוצתי, ולעתים במקרים של שילוב פרטני.
3. צוותית / שכבה בוגרת - הכנה לצוות ההדרכה או לכלל פעילי השכבה הבוגרת. תתבצע בעיקר במקרים של שילוב קבוצתי, ולעתים במקרים של שילוב פרטני.

ככל שההכנה בסניף תהיה מקיפה יותר, וכל השותפים לעשייה יהיו מעורבים בה ובשילוב, כך הסיכויים של השילוב להצליח גדלים. פעילי השכבה הבוגרת מהווים דוגמה אישית בכל פעולותיהם, וחשוב להדגיש בפניהם שכך הם גם בתחום זה. הדוגמה האישית יכולה להתבטא בגישה כלפי החניכים, בהתייחסות, ביצירת שיח עם החניכים ובהתעקשות על כך שיהיו חלק בלתי נפרד מכל פעילות הסניף.

החלטה לגבי אופן ההכנה והיקפה

ההחלטה האם לבצע הכנה, למי תתבצע הכנה ובאיזה היקף משתנה מקבוצה לקבוצה וממקום למקום. ההכנה יכולה להיות מובנית מראש ואחידה בין הסניפים השונים, כחלק ממדיניות תנועתית, או הכנה משתנה המותאמת לצרכים מקומיים של הסניף, הקבוצה והחניך.

בעת קבלת ההחלטה כדאי לקחת בחשבון את הגורמים הבאים:

- ✓ **רצון הילד והמשפחה** - ההכנה כוללת תכנים כלליים על תחום השילוב ותכנים ספציפיים לגבי החניך. נכון לשאול את הילד וההורים מה ברצונם לספר ובאיזו דרך, האם הם רוצים להיות חלק מתהליך ההכנה והאם הילד רוצה לספר על עצמו. הבחירה לשלב את הילד בתהליך ההכנה היא אפשרות להעצמה ולעצמאות. יש לבדוק אם זה מתאים לו ובאיזו דרך הוא מעוניין לעשות זאת. כל החלטה לגבי החניך מתקבלת בהסכמתו ובהסכמת משפחתו.
- ✓ **היכרות מוקדמת של הקבוצה עם החניך** - במקומות בהם החניך לומד באותה מסגרת עם החניכים האחרים או מבצע איתם פעילויות במסגרות שונות אין הכרח לבצע הכנה לקבוצה. לעומת זאת, במקומות בהם הקבוצות מורכבות מחניכים מבתי ספר שונים או במקומות עירוניים בהם לא בהכרח ישנה היכרות קודמת בין החניכים כדאי לבצע הכנה בטרם כניסת החניך עם הצרכים המיוחדים לפעילות.
- ✓ **אופי היישוב והקהילה** - במקומות בהם החניך ומשפחתו הם חלק מקהילה קטנה ויש היכרות עם החניך, כמו ביישובים קטנים, אין צורך לבצע הכנה מוקדמת. יש לבחון כל מקרה באופן פרטני.
- ✓ **היכרות של החניכים והצוות עם תחום השילוב בתנועת הנוער** - במקרים בהם יש מסורת מקומית או תנועתית של שילוב, והדבר הוא חלק משגרת הפעילות, אין הכרח לבצע הכנה בכל הרמות אך כדאי לבחון ביצוע הכנה ממוקדת הנוגעת באופן פרטני לחניך הנקלט בקבוצה. במקרים בהם התחום חדש לסניף, כדאי לבצע הכנה בכל הרמות.
- ✓ **מאפייני הקבוצה שבה מתקיים השילוב** - בבחירת תכני ההכנה והפעילויות יש להתחשב במאפייני הקבוצה. בין אלה:
 1. גילאי הקבוצה. הכנה לקבוצה צעירה תהיה ממוקדת יותר לצרכי החניך הנקלט, לעומת קבוצה בוגרת יותר שתעסוק בתכנים ערכיים סביב סוגיית השילוב. בכל מקרה ההכנה תכיל את המסר שלכל אחד יש קושי או מוגבלות בתחום שונה בחיים.
 2. מאפיינים חברתיים ואישיותיים. קבוצה הומוגנית מבחינה חברתית, בה יש קווי דמיון חזקים בין החניכים, תדרוש הכנה ארוכה יותר מקבוצה הטרוגנית, בה יש שוני ומגוון בין החניכים.
 3. מאפייני התנהגות. קבוצה שמתאפיינת בסבלנות ויכולת הכלה, שאין בין חבריה קשיים התנהגותיים, תהווה קבוצה קלה יותר לשילוב ולכן תהליך ההכנה יהיה קצר. זאת לעומת קבוצה שחבריה חווים קשיי התנהגות או שבה חניך בעל מנהיגות שלילית, אשר דורשת הכנה מעמיקה יותר.

איך עושים הכנה?

האחריות על ההכנה משתנה, ולרוב נקבעת בהתאם לדרג אותו מכינים: הכנת הקבוצה היא באחריות המדריך, הכנת חניכי השכבה והסניף היא באחריות צוות ההדרכה של קבוצת החניכים עם הצרכים המיוחדים או באחריות צוות שנקבע לצורך זה, והכנת הצוות והשכבה הבוגרת היא באחריות הרכז, בתיאום עם המלווה התנועתי. כמו כל עניין ותחום בפעילות תנועת הנוער, גם כאן יש מקום ליוזמה ולחשיבה יצירתית וניתן לבצע הכנה בדרכים מגוונות. נושאים אפשריים להכנה:

- ✓ סוגי לקויות ומוגבלויות.
- ✓ קשיים יומיומיים של אנשים עם צרכים מיוחדים.
- ✓ היכרות ספציפית עם המוגבלות של החניך הנקלט, דרכי התמודדות ותיאום ציפיות.
- ✓ קבלת האחר והשונה.
- ✓ סוגיות ערכיות הנוגעות לשילוב אנשים עם צרכים מיוחדים בחברה.
- ✓ תפקיד תנועת הנוער בשילוב אנשים עם מוגבלות בחברה, והיכרות עם פרויקט השילוב בתנועה.
- ✓ סטריאוטיפים ודעות קדומות ודרכים להפגתם.
- ✓ מודעות למוגבלות האישית שלי בחיים, והבנה שכולנו שונים.

מטרת ההכנה היא בעיקר הפגת חששות מהמפגש עם חניך עם צרכים מיוחדים, עידוד סובלנות וצמצום האתגרים והקשיים של הקבוצה ושל החניך בזמן הפעילות. כאשר מחליטים על פעילות הכנה יש לוודא הצבת מטרות ברורה, ולוודא כי תכנית ההכנה עונה על המטרות שלשמן הוגדרה. הימנעו ממצב בו עצם ההכנה יוצרת חששות מהשילוב או הפרדה בין החניך לקבוצה. בטרם ההכנה ובמהלכה נסו להבין האם קיימים חששות מהשילוב או מתח לקראתו. אם אין כאלו מומלץ לטפל בנושא באופן פשוט ולא להעמיס מידע רב או מפורט מדי, העלול ליצור או להגביר חששות והתנגדות.

פעילות ההכנה יכולה להתבצע במסגרת פעולות רגילות (מומלץ לא לבצע יותר משתי פעולות הכנה), פעילויות הסברה ייחודיות, ערב העשרה לשכבה הבוגרת או בכל צורה אחרת. מומלץ להשתמש באמצעי הדרכה מגוונים כמו הקרנת סרטים בנושא (ראו מערכים באתר התכנית), ריאיון עם אנשי מקצוע או מפגש עם הורה לילד עם צרכים מיוחדים. זכרו כי בעת בניית מערך ההכנה באפשרותכם להיעזר ברכז התחום התנועתי, במדריכים וברכזים בעלי ניסיון.

ה'צעת?

בתנועת בני עקיבא מתקיים בכל שנה 'חודש יובל'. זהו חודש בו מועברים תכנים בנושא קבלת האחר בכל אחד מהסניפים. במסגרת פעילות זו מתקיימות פעולות, פעילויות שיא, התנדבויות, מפגשים קהילתיים, פעילויות הסברה לקהילה ועוד. את הפעילויות מארגנים חברי השכבה הבוגרת.

ה. כתיבה והתאמה של פעולות

”הבסיס להכנת פעולות זה כאילו אנחנו בונים פעולה לקבוצת חניכים ללא מוגבלות, ואז מסתכלים על ההתאמות, איזה קשיים יש לנו ואיך פותרים אותם... העיקרון הוא לא לוותר לחניך ולא להניח מראש מה הוא לא יכול לעשות, אלא דווקא לקרב אותו לנורמה החברתית שאנחנו מתנהלים בה.”
(מדריכה)

הקבוצות המשלבות חניכים עם צרכים מיוחדים, בין אם בשילוב קבוצתי ובין אם בשילוב פרטני, עוברות את אותם תהליכים חינוכיים, הנקבעים בהתאם למטרות התנועה ולתכנים התנועתיים. ההבדל בפעולות יבוא לידי ביטוי באופן ההעברה, במתודות ובשיטות ההפעלה.

בעת תכנון פעולה לקבוצה הכוללת חניכים עם צרכים מיוחדים יש לזכור את עקרונות הנורמליזציה והשילוב, וההתמקדות ביישוי של כל חניך וחניך. (ראו פרק עקרונות עבודה).

יש מספר עקרונות המשמשים ככלי עבודה בהתאמת פעילות ובכתיבת פעולות. עקרונות אלה מתאימים הן לשילוב קבוצתי והן לשילוב פרטני. מרבית העקרונות מתייחסים ללקויות קוגניטיביות, לקויות התנהגותיות או נפשיות, להפרעות התפתחותיות או תקשורתיות. התאמת פעולות ללקויות פיזיות תתבצע בעיקר באמצעות הנגשה פיזית של הסביבה והפעילויות.

עקרונות בהתאמת פעולות:

1. ארגון הסביבה ומסגרת הפעולה - חניכים עם צרכים מיוחדים נוטים להיות מושפעים מגירויים רבים (רעשים, צבעים עזים, חפצים רבים, קהל רב וכו'), מכיוון שחסרה להם היכולת לסנן באופן יעיל את שלל הגירויים הללו. חלק מהחניכים מתמודדים גם עם סרבול מוטורי או עם התמצאות לקויה במרחב.

בעת תכנון פעולה מומלץ לוודא:

- ✓ מקום הפעילות לא עמוס בגירויים שמיעתיים וחזותיים. למשל: לא להעביר פעולה בחצר המרכזית או בחדר בו צבעוניות עזה, אלא בחדר נעים, מבודד וממועט בגירויים. עם זאת, יש להקפיד לא לבודד את הקבוצה יתר על המידה משאר החניכים במוקד הפעילות.
- ✓ שירותים קרובים.
- ✓ לצייד את חדר הפעילות בגריקן מים, נייר טואלט ושאר דברים שהחניכים צריכים (זה מונע יציאות מיותרות בזמן הפעילות).

✓ קיום הפעילות במקום מפגש קבוע.

✓ שמירה על מסגרת קבועה של הפעולה וחלוקה לחלקים קבועים, שבכל אחד מהם נדרש מהחניכים משהו אחר. למשל: פעילות התחלה קבועה במעגל, פעילות אמצע הדורשת תזוזה, פעילות בקבוצות קטנות, הפסקה ופעילות סוף קבועה.

✓ תכנון הפעילות בצורה רציפה, ללא 'זמנים מתיים' (שעשויים להוות הזדמנות לאובדן ריכוז).

✓ שמירה על איזון בין פעולות בתוך החדר ובחוץ.

✓ שמירה על איזון בין פעולות שדורשות ריכוז ופעולות שדורשות הוצאת מרץ.

2. הדרגתיות - קיום הדרכה הדרגתית ומובנית. מומלץ לא להרבות במטרות ובמושגים חדשים בפעולה אחת. בפיתוח מערך פעילות מומלץ להתחיל בפעולת מבוא על מנת להכיר את הנושא ואז להמשיך בפעולות מעמיקות, בשיטת 'ידע מצטבר'. במשחקים בהם יש הוראות מורכבות כדאי לחלק את המשחק לשלבים, וללמד בכל שלב הוראה אחרת של המשחק.

בעת תכנון פעולה מומלץ לוודא:

✓ האם הפעולה בנויה מהקל אל הקשה?

✓ האם הפעולה מתמקדת במספר מצומצם של רעיונות ותכנים?

✓ האם ידע חדש מתבסס על ידע שכבר קיים אצל החניכים?

✓ האם ההסברים של המשימות המורכבות מתבצעים בשלבים?

✓ האם הוקצב מספיק זמן להסברים ולשלבים השונים של המשימות?

✓ האם הוכנו מראש הסברים למושגים או למילים חדשות?

3. חזרתיות - חניכים עם מוגבלות מתקשים לעיתים בהפנמה של הידע שרכשו וביישומו, לכן כדאי לחזור עמם על תכנים מספר פעמים. למשל: בהסבר הוראות למשחק, בהדגשת הרעיונות המרכזיים במהלך פעולה, בהכנה לקראת יציאה לטיול, בחידוד המסר בסוף פעולה.

בתכנון פעילות מומלץ לוודא:

✓ האם המסר מועבר מספר פעמים בדרכים שונות?

✓ האם יש קשר ודמיון בין המתודות והמשחקים בתוך הפעולה?

✓ האם יש קשר ודמיון של מתודות ומשחקים בין הפעולות?

✓ האם ההסברים מבוצעים מספר פעמים, ובדרכים שונות?

4. עקביות - חלק מהחניכים בעלי הצרכים המיוחדים מתקשים בהגדרה פנימית של גבולות, להם הם זקוקים לשם יצירת ארגון, סדר ותחושת ביטחון. תנועת הנוער מסייעת בארגון עולמם הפנימי על ידי יצירת מסגרת מוגדרת, צפויה מראש, ובעיקר עקבית וקבועה. המסגרת תסייע להם בהבנת הנורמות ולכן כדאי להגדיר בצורה ברורה את הציפיות מהם, את המסגרת ואת הגבולות. לשם כך נדרש לוודא:

- ✓ קביעת סימנים מוסכמים בין המדריך לחניכים (למשל: סימן לבקשת שקט מצד המדריך, סימן בקשה לעזרה מצד החניך).
- ✓ כללי משמעת קבועים להתנהגות בפעילות. יש להקפיד על ניסוח בדרך החיוב - לנסח מה מצופה מהם, ולא מה לא מצופה.
- ✓ הגדרת סנקציות ותגמולים לעמידתם של החניכים בכללי ההתנהגות, ואכיפתם במהלך הפעילות.
- ✓ לוח זמנים עקבי וידוע לפעילות (במקרים של מפעלים וטיולים יש להגדיר לחניכים מראש את לוחות הזמנים).
- ✓ מקום קבוע לפעילות, ומבנה קבוע של סדר הפעילות.

5. המחשה - חלק מהחניכים שלהם צרכים מיוחדים עשויים לגלות קושי ביכולת תפיסה מופשטת, כלומר הם ייטיבו להבין בעיקר את מה שנמצא כאן ועכשיו. חלקם אף מתקשים להכליל כמה פרטי ידע לתובנה אחת, או להעביר ידע קודם לתחום חדש. לכן כדאי לבצע את ההסברים באמצעות הדגמות, להשתמש בצורות של סימולציות שונות הלקוחות מחיי היומיום ולהרבות בשימוש בעזרים מוחשיים כגון תמונות, מוזיקה וחפצים. יש לעודד את החניכים לגלות את הידע הרצוי בעצמם, באמצעות גילוי מודרך, שכן למידה באמצעות התנסות וגילוי אפקטיבית יותר מהסבר.

בתכנון הפעילות מומלץ לוודא:

- ✓ האם נעשה שימוש בעזרים מוחשיים?
- ✓ האם הפעילות כוללת סימולציות, הדגמות ומחשקי המחשה?
- ✓ האם מתוכנן שימוש בגילוי מודרך בעת ההסברים (לדוגמה, במקום "מסבירים להם" לכתוב "שואלים אותם")?
- ✓ האם במהלך הפעילות מתבקש החניך לחזור על מה שהבין במילים שלו?

6. גמישות - חניכים עם צרכים מיוחדים נוטים להיות מושפעים בקלות מגורמים חיצוניים משתנים. הדבר קורה בכל קבוצת חניכים, אך בולט במיוחד אצל חניכים עם לקויות שונות. חלק ניכר מהם מתאפיינים באימפולסיביות, בתנודות במצבי הרוח ובהתנהגות בלתי צפויה. לכן, פעמים רבות עשויים להיות פערים גדולים בין התכנון של הפעילות לביצוע שלה בפועל. על המדריכים להיות ערניים לסימנים של החניכים, כגון: איבוד עניין, עצבנות, שעמום, צורך בהוצאת מרץ וכדומה. הפתרון למצבים כאלה הוא לגלות גמישות במהלך העברת הפעילות, למשל החלפה בין פעילויות והכוונה למשימות אחרות. על המדריכים ליצור תכנית גיבוי לפעילות, אשר מציעה אפשרויות אחרות לפעילות המרכזית שתוכננה, כל זה תוך שמירה על מטרות הפעולה והתכנים.

7. הקניית מושגים ומיומנויות - חלק מהחניכים עם מוגבלות מתקשים ברכישה עצמאית של מושגים ומיומנויות, יכולת שקיימת אצל חניכים ללא מוגבלות. תנועת הנוער היא מקום שיכול לסייע בכך ולהוות גורם מתווך להקנייתם. על כן, יש לשאוף לשלב בפעולות מושגים ומיומנויות ולהעשיר את החניכים בידע. כל זאת תוך שמירה על עקרונות ההדרגתיות וההמחשה, כדי להימנע מהצפה של תכנים ומהרגשת תסכול אצל החניכים.

8. החניך במרכז - עקרון זה מתקשר לעקרון האינדיבידואליזציה (ראו פרק עקרונות עבודה). כל חניך, עם או בלי לקות, הוא עולם ומלואו. יש לו צרכים הייחודיים לו, יש לו חוזקות וחולשות המאפיינות רק אותו. לעתים חניכים

יוגדרו כבעלי אותה לקות, אך הלקות באה לידי ביטוי באופנים שונים. הצבת החניך במרכז משמעותה שבנוסף למטרות הרגילות מומלץ לקבוע גם מטרות יחידניות לכל חניך. מטרות אלה יתייחסו לתחומים התנהגותיים, תקשורתיים ומנטליים.

בתכנון הפעילות מומלץ לוודא:

- ✓ האם קיימת התייחסות אישית לחניכים, על פי היכולות שלהם?
- ✓ האם הפעולה נותנת ביטוי ליכולות השונות של החניכים בקבוצה ומתייחסת ליישי של כל אחד מהם?
- ✓ האם כתובות מטרות אישיות לכל חניך?

תנועת הנוער היא לא מקום טיפולי כי אם מקום חינוכי, והמטרות צריכות להיכתב בהתאם לפעילות התנועתית ולא בהקשר לפעילות או מיומנות שהן מחוץ לפעילות. כך למשל ינוסחו מטרות כגון: החניך יצליח לבטא את דעתו, החניך יצליח ליצור קשר חברתי, החניך יצליח במשימה בה נדרשת עבודת צוות, ולא מטרות כגון: החניך יצליח לקשור שרכים לבד, החניך יצליח לאכול בכוחות עצמו.

9. קירוב לנורמה החברתית המקובלת - תפיסתנו את החניכים עם צרכים מיוחדים עלולה לעתים להיות מוטעית. פעמים רבות אנו מניחים מראש כי הם ילא יכולים לעשות. בכתיבת הפעולות יש לשים לב כי אנחנו לא מוותרים מראש לחניך. השאיפה היא לקרב אותו לנורמה החברתית שאנחנו מתנהלים בה, ולא לשנות את הנורמה בהתאם אליו. בנוסף, יש לשים לב שלא עושים 'הנמכת יתרי' לרמה של הפעילויות. יש הרבה מהפעולות היומיומיות שחניכים ללא צרכים מיוחדים מבצעים, שגם חניכים עם צרכים מיוחדים מבצעים באופן דומה או זהה: פעולות ברמה המחשבתית, הרגשית וההתנהגותית. אם בזמן כתיבת הפעולות המדריכים לא בטוחים במידת היכולת של החניך, ניתן להתייעץ עם הגורמים המלווים (רכזי תחום) או עם הורי החניך.

במקרים של שילוב פרטני קיימים שלושה עקרונות נוספים:

10. תיווך - חניכים שלהם צרכים מיוחדים המשולבים בקבוצת בני גילם עשויים להתקשות בהבנת ההסברים, או שנדרש להם זמן רב יותר על מנת להבין ולקחת חלק פעיל בפעילות. על הפער ביניהם לבין שאר החניכים ניתן לגשר באמצעות תיווך מילולי שיקל על החניך. יש לוודא כי בהסברים, שיינתנו על ידי המדריך או חניך אחר מהקבוצה, משלבים המחשה והסברת הוראות מורכבות. ואגב - תיווך והסבר מוחשי יכולים להקל על עוד הרבה חניכים בקבוצה, גם כאלה שאינם מוגדרים כמשולבים.

11. עקרון הפיצוי - שילוב חניך עם לקות בקבוצת בני גילו מעלה דילמה מרכזית למדריך אל מול הקבוצה: האם להתאים את כל הפעילויות לחניך המשולב? מהי רמת הווייתור של החניכים האחרים לטובת שילוב חניך אחד? האם כל פעילות שהחניך אינו יכול להשתתף בה לא יכולה להתקיים בפעולה? לשם כך נוצר עקרון הפיצוי. משמעותו היא שאם יש בפעולה מתודה שהחניך לא יכול להשתתף בה - יש לשבץ בפעולה מתודה אחרת 'מפצה', בה אותו חניך יכול להביא לידי ביטוי את חוזקותיו. עקרון זה תקף בפעולות השוטפות וגם בפעילויות שיא, כגון טיולים, טקסים או מחנות.

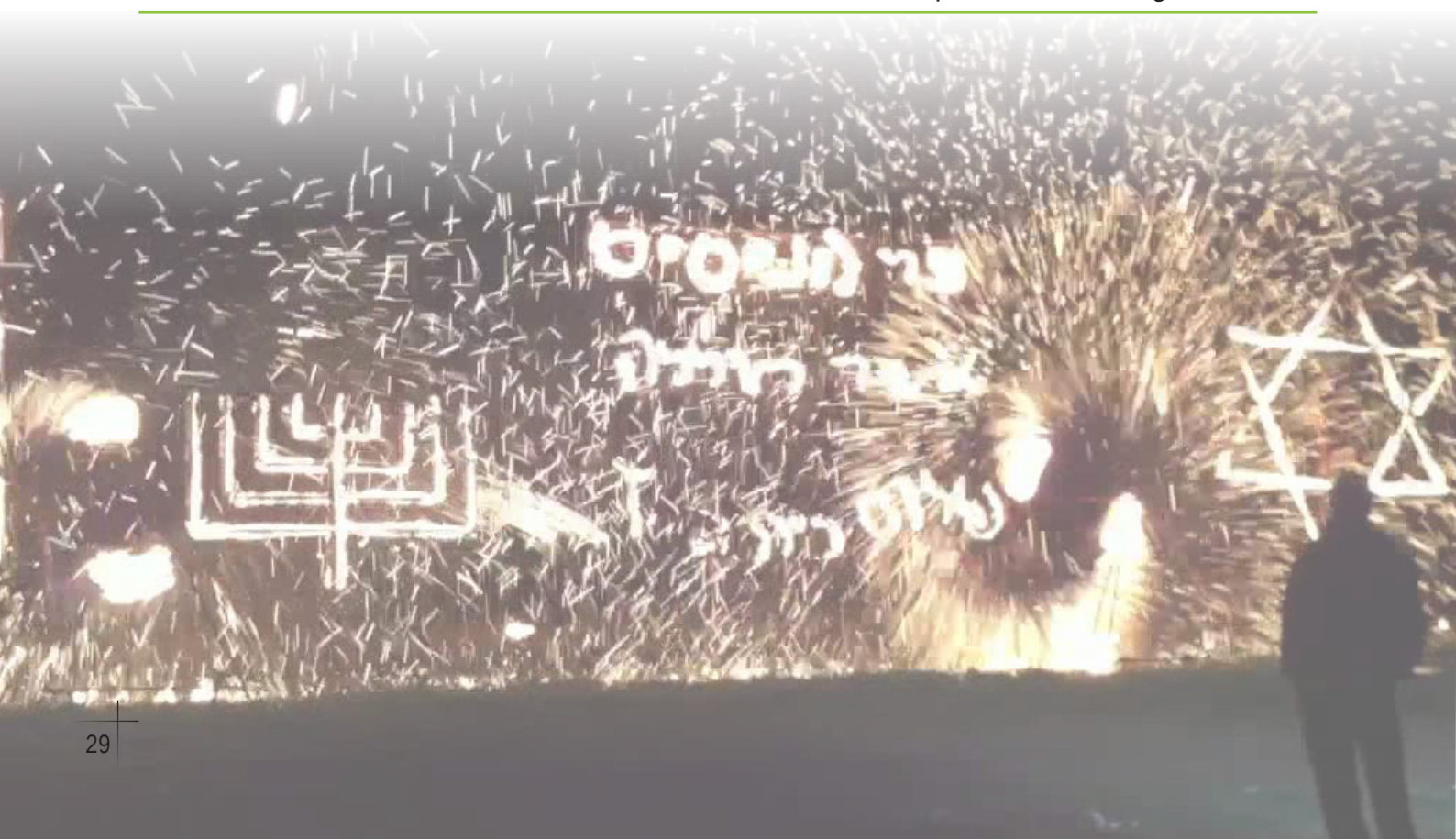
12. עקרון ההדדיות - שילוב חניך עם לקות בקבוצת בני גילו מעלה, כאמור, דילמה מרכזית למדריך אל מול הקבוצה: האם להתאים את כל הפעילויות לחניך המשולב? על מה לוותר? כהמשך לעקרון הפיצוי (בסעיף קודם) נוצר עקרון ההדדיות. על פי עקרון ההדדיות החניך יבין שהקבוצה לא תוותר על קיום פעילויות אותן הוא אינו מסוגל לבצע, ויכיר בכך שיהיו פעילויות בהן לא יוכל להשתתף באופן מלא. הקבוצה, מאידך, תכיר בכך שחלק מהפעילויות בפעולה יותאמו לצרכים המיוחדים של חניך אחד. תפקידו של המדריך לשמור על איזון בין הקבוצה לחניך המשולב, ולהימנע ממצב של ויתור יתר אצל אחד הצדדים. (למשל: חניך עם נכות פיזית יוותר על השתתפות במשחק ספורטיבי, והקבוצה תוותר על פעילות שהיא רק משחקי ספורט בחצר. הפעילות תשלב בין פעילות ספורט ופעילות בחדר, בצורה שווה). ככלל, כדאי להקפיד שבכל פעולה יהיו פעילויות שמתאימות לחניך המשולב לצד פעילויות שמתאימות לקבוצה. מומלץ לעודד שיח פתוח עם הקבוצה והחניכים על הנושא הזה, תוך התחשבות בבגרות החניכים וברצון החניך המשולב.

"צריך לדעת למצוא פתרונות יצירתיים גם במקומות שהחניך המשתלב צריך לוותר. לענות לו על צורך בזמן הוויתור שלו... לראות איפה הוא 'כן' ולהביא אותו לשם". (רכות שילוב מחוזית).

מומלץ לשמור על שקיפות וכנות אל מול החניכים. אם החלטתם לוותר על פעילות מסוימת בשל הצרכים המיוחדים של החניך, או לקיים פעילות שהחניך לא יכול להשתתף בה, חשוב לשתף את החניך בשיקולים ובתמונת המציאות, תוך שמירה על עקרונות של יושר והגינות. הסברת השיקולים וההחלטות לחניכים עצמם ולהוריהם עשויה להקל על תחושותיהם ועל ההתמודדות בעת הפעילות.

קחו בחשבון שעם הזמן ההיכרות של צוות המדריכים את החניכים הולכת ומשתפרת, כתיבת הפעולות, התאמת הפעילויות ויכולת הגמישות והאלתור משתפרת, והמשימה הופכת לפשוטה יותר. ללימוד נוסף על התאמת פעולות ניתן להיכנס ולתרגל בלומדה הממוחשבת: <http://tni-shiluv.org.il>

היצעת?

כאשר יוצאים לטיול בו החניך שלו צרכים מיוחדים לא יכול להשתתף, ניתן ליישם את עקרונות הפיצוי וההדדיות במספר דרכים. למשל: הקפצת החניך ברכב לחלקים במסלול שהוא יכול לעשות; בחירת מסלול אחד מוגש ומסלול שני לא מוגש ואם אפשר - הצעת שני המסלולים לבחירת כל החניכים; מציאת תפקיד משמעותי חלופי לחניך בעת ההמתנה במחנה, כמו עזרה לצוות הלוגיסטי או הכנת ציופרים לחברים השבים מהמסלול; פעילות תחנות במחנה בשעות הערב שבה יכול החניך להשתתף, ועוד!

ו. פעילות שיא ומפעלים

”המשמעות של השילוב זה לאפשר לחניך עם מוגבלות להיות חלק מהחברה, וזה בא לידי ביטוי במסעות, בטיולים, בדברים שכל התנועה שותפה בהם. מאוד חשוב לנו לראות איך ילדים עם מוגבלות נמצאים במפעל הזה... כשיוצאים לטיול צריך למצוא את האמצעים להקנות לחניכים כל הזמן את הביטחון. בשבילם זוהי הפיכת מציאות מוחלטת: מהבית שהם מכירים לסביבה לא מוכרת.”

(רכות תחום תנועתית)

טיולים ומחנות הם חלק מהשגרה של פעילות תנועת הנוער. הם נחשבים לפעילויות השיא של התנועה, הבוגרים מכינים ומתכננים אליהם זמן רב מראש והחניכים מחכים להם בציפייה ובהתרגשות. לחניך עם צרכים מיוחדים חוויית הטיול או המחנה כרוכה בקשיים נוספים, מעבר לקשיים המוכרים בפעילות השוטפת. הצורך של החניכים בשגרה קבועה ובסביבה מוכרת משתבש ביציאה לטיול, ולכן צריך להיערך מראש.

ההתייחסות לחניכים עם צרכים מיוחדים במפעלים מתבצעת בשתי רמות: היערכות תנועתית (סניף/מחוז/ארצי), והיערכות מול החניך (מדריך/רכז). בכל רמה ההתייחסות תבוא לידי ביטוי בשלושה שלבים: בתכנון, בהכנה ובפעילות עצמה.

אחריות התנועה (סניף/מחוז/ארצי)

1. בעת תכנון הטיול/מחנה

- ✓ מארגן הטיול מודע להשתתפות חניכים עם צרכים מיוחדים בו. תפקידו של רכז הסניף להעביר את המידע על החניך לרכז המפעלים המחוזי/ארצי.
- ✓ המסלול המתוכנן מתאים לחניכים עם צרכים מיוחדים: בחירת מסלול נגיש, או מסלול שיש בו אלטרנטיבות ראויות לחלקים שאינם נגישים.
- ✓ התנאים הפיזיים בטיול מאפשרים לחניך להשתתף: נגישות בהסעות, לשירותים ולמקלחות, לארוחות וללינת שטח.
- ✓ אם החניך זקוק למלווה צמוד - יש לוודא הימצאות מלווה בטיול, אם מטעם המשפחה (מטפל מוסמך או קרוב משפחה) או מטעם התנועה (מתנדב משכבה בוגרת). יש לוודא כי הציוות בין הבוגר המלווה לחניך מתאים מבחינה אישיותית, על מנת למנוע מצבים של חיכוך.
- ✓ במקומות שהחניך אינו יכול להשתתף בחלקים מהפעילות יש לתכנן לו פעילות חינוכית משמעותית אחרת.

יש לוודא כי בטיול נשמרים עקרונות ההדדיות והפיצוי (ראו פרק כתיבה והתאמה של פעולות). יש למצוא את האיזון הנכון בין המענה לצרכים המיוחדים וההנאה של החניכים, לצד מענה על הצרכים וההנאה של שאר החניכים.

המדריכים בתנועת הנוער אינם מטפלים. אם נדרש ליווי סיעודי לחניך (כמו עזרה בלבוש, ניקיון והאכלה) יש לוודא הימצאות גורם מלווה לאורך כל הטיול או המחנה. התנועה צריכה להחליט האם היא מוכנה להוציא גורם חיצוני מלווה ומה המשמעות של זה (מתי נוכח, במה מתערב, ביטוח וכיוצא בזה). עניין זה יכול להוות בעבורכם הרכזים 'קו אדום' בשיקולים אם להוציא ילד למפעל חינוכי זה).

2. בעת ההכנה לטיול/מחנה

יש לבצע הכנה לגורמים הבאים:

- ✓ הכנת מדריכים - לקראת היציאה לטיול יש להנחות את המדריכים כיצד להתנהג עם החניך במהלך הטיול: בחינה של דפוסי התנהגות מטיולים קודמים, רשמים משיחה מקדימה עם ההורים, העצמת החוזקות של החניך בטיול, תרופות, ציוד נלווה, עזרים מיוחדים, אמצעים לעזור לחניך, מלווים והתמודדות עם מצבי קיצון.
- ✓ הכנת הורים ומלווים - לקראת הטיול יש לקיים שיחת הסבר להורים, שיחה הכוללת את תכנית הטיול, פרטי הפעילות ושיקוף של ההתאמה לחניך. השיחה נועדה בין היתר להוריד את רמת הדאגה של ההורים.

3. במהלך הטיול או המחנה

- ✓ שימת לב לצרכי החניך ולמתן מענה שוטף - באמצעות מלווה צמוד או באמצעים אחרים שנקבעו מראש.
- ✓ ריבוי אנשי צוות ביחס למספר החניכים עם צרכים מיוחדים - מומלץ להגדיל את יחס אנשי הצוות מהשכבה הבוגרת וליצור יחס של 1:1, איש צוות לכל חניך עם צרכים מיוחדים. במהלך הפעילות מומלץ להצמיד לכל חניך איש צוות שיסייע לו בביצוע הפעילויות (למשל: הליכה יד ביד, הובלה בין תחנות פעילות, עזרה במעבר מכשולים ועוד).

אחריות אל מול החניך (מדריך/רכז)

1. בעת תכנון הטיול/מחנה

בשלב תכנון הטיול מומלץ לבצע את הפעולות הבאות:

- ✓ שיחה עם ההורים - בירור לגבי צרכים מיוחדים של החניך בטיול, העצמת החוזקות של החניך בטיול, קשיים ואתגרים צפויים ופתרונות אפשריים מנקודת המבט שלהם.
- ✓ שיחה עם החניך - במידת האפשר, ובהתאם לגיל החניך, כדאי לבצע בירור ישיר איתו לגבי צרכיו הייחודיים, העצמת החוזקות שלו בטיול, קשיים ואתגרים צפויים ופתרונות אפשריים מנקודת המבט שלו.

2. בעת ההכנה לקראת הטיול/מחנה

לפני היציאה לטיול יש לבצע פעילות הכנה ארוכה ומדויקת לחניכים. מטרת פעילות ההכנה היא מענה לקושי ההסתגלות של החניכים בעלי הצרכים המיוחדים לשינויים במסגרת המוכרת. מטרה נוספת של פעילות ההכנה היא היכרות והבנה של כללי ההתנהגות בטיול או במחנה. פעולת ההכנה צריכה להיות מפורטת ככל האפשר, ובה יוצגו

שלל סטיואציות מחיי הטיול והמחנה. פעולת ההכנה תסייע בצמצום הזרות של הסטיואציות בטיול. ככל שהדברים יהיו ברורים יותר לקראת הטיול, כך יפחתו הקשיים בטיול.

הדרך לבצע את ההכנה היא חשיפה מרבית לסטיואציות מהטיול. תפקיד המדריך לחשוב לפני הטיול על כל המצבים היחדשים מבחינת החניך בטיול (נסיעה משותפת באוטובוס, ישיבה על הקרקע, אכילה משותפת, בניית אוהל, קיפול שק שינה, התארגנות למקלחת, ארגון תיק, שימוש בפנס ועוד...), ולדמות לו אותם בפעולת ההכנה.

אמצעי עזר לביצוע הכנה לטיול:

- ✓ הצגת תמונות של האזור, המסלולים והמקומות בטיול.
- ✓ הצגת לוח כללי התנהגות: מותר ואסור.
- ✓ הצגה והמחשה באמצעות משחק תפקידים של מצבים בטיול ובמחנה.
- ✓ הצגה והמחשה באמצעות משחק תפקידים של כללי התנהגות.
- ✓ הצגה והדגמה של הציד הנדרש, למשל: חבישת כובע, קיפול שק שינה, משחקי שתייה.
- ✓ שיחה חוזרת על הטיול - חזרה על דברים שכבר נאמרו בשיחה מקדימה.
- ✓ חלוקת חומרי הסברה: עלונים, פליירים, דפי הסבר.
- ✓ יצירת תחושת ביטחון של החניך במדריך - הבנה שהמדריך יהיה שם בשבילם במהלך הטיול.
- ✓ מעבר על תכנית הטיול. ניתן, למשל, להכין יחד עם החניך לוח זמנים בתמונות (פנקס, שרשרת וכד') - דבר שישמש את החניך גם בזמן הטיול עצמו.

3. במהלך הטיול או המחנה

תיווך מתמיד לחניך על הפעילות - הסברים מפורטים, חזרה על השלבים של הפעילות וסדר היום, תזכורת והסבר לפני כל פעילות.

שמירה על כללי המסגרת ואסרטיביות מול החניכים - הטיול מזמן התנהגויות קיצוניות אצל החניכים. על המדריכים והצוות להיות ערוכים ומוכנים לכך. במקרים אלה מומלץ לנהוג באסרטיביות ובסמכותיות מול החניכים, על מנת להחזירם ליציבות הכללים והמסגרת. שמירה על המסגרת, אסרטיביות, סמכותיות ורוגע של המדריך יסייעו ביצירת תחושת הביטחון של החניך.

יצירת תחושת שייכות של החניך לקבוצה - מומלץ לשים לב להשתתפות פעילה של החניך בפעילויות. בעניין זה יש להסב את תשומת לב המדריכים לדקויות ולוודא כי החניך הוא חלק מהפעילות, ולא רק 'ניצב' בתוכה. למשל בפעילות מעגל מורל, יש לשים לב שהחניך בתוך המעגל ולא מחוץ לו, וכך גם בצילומים קבוצתיים, ענידת 'ציפורים' וכדומה. מתן יחס אישי חם - קרבה לחניכים, הקשבה ואמפתיה ומגע אוהד. יחס אישי חם יכול להתבטא בפעולות פשוטות כמו מילה טובה, מבט חם, ישיבה עם החניך וצילום משותף. כל אלה הם בעלי משמעות רגשית גבוהה ומסייעים לתחושת הביטחון ולהרגשה הטובה של החניכים.

באירועי שיא כגון טקסים יש להקפיד על נגישות מלאה לחניכים עם צרכים מיוחדים. הקפידו לוודא כי החניך הוא חלק מהטקס כמו שאר החניכים, וכי ניתנת לו אפשרות ממשית להשתתפות ולהבנה של תכני הטקס. (ראו עקרונות הנגישות, בפרק עקרונות עבודה).

ה'יצעת?

במחנה של תנועת בני עקיבא השתתף שבט 'יובל', המונה כולו חניכים עם צרכים מיוחדים. מדריכה של חניך עם תסמונת דאון הכינה פנקס מאויר, ובו כתובים השלבים של המחנה ('יאללה לקום', 'ארוחת צהריים', 'זמן מפקד', 'יתעודות' ועוד). ליד כל שלב בפנקס היא הוסיפה ציור או מדבקה. לכל אורך המחנה ולפי הצורך של החניך המדריכה הדגימה לו באמצעות הפנקס באיזה שלב הם נמצאים, ומה יקרה בהמשך.

ה'יצעת?

בטיול של תנועת אריאל בשמורת פורה השתתפה קבוצה שבה חניכה על כיסא גלגלים. כשהגיעו החניכות לערוץ הנחל, שהיה לא נגיש לכיסא הגלגלים והצריך את היפרדות החניכה מהקבוצה, החליטו החברות לקבוצה ללכת כולן בקטע הנגיש במקום בערוץ הנחל. הקבוצה המשיכה בטיול כרגיל, והצטרפה לשאר הקבוצות בהמשך הטיול. בכך מנעו החברות לקבוצה את תחושת השונות של החניכה, וחיזקו את תחושת השייכות שלה.

ז. פרידה

”כאימא לילד אוטיסט המשולב בתנועת
נוער אני יכולה להגיד שהפרידה
מהמדריכים היא מאוד קשה בשבילם, וזה משהו
שצריך לקחת אותו בחשבון, לתכנן את הפרידה
מראש ולהבין שלוקח הרבה זמן עד שהם
בוטחים במישהו חדש...”

(אימא לילד משולב בתנועה)

במרבית תנועות הנוער נהוג כי בכל שנת פעילות מתחלפים מדריכי הקבוצות. בתום השנה נפרדים המדריכים מקבוצת החניכים וסביר שבשנה הבא ידריכו חניכים אחרים, ישובצו לתפקיד אחר או יעזבו את הסניף, אם הם חברי שכבה י"ב.

לרוב החניכים, שאינם עם צרכים מיוחדים, הפרידה מהמדריכים אינה אירוע חריג או מורכב, אלא היא חלק משגרת תנועת הנוער, ממש כמו שמתחלפת מורה בבית הספר. אלו מביניהם שיצרו קשר אישי עם המדריך מבינים לרוב כי קיימת אפשרות לשמירה על קשר גם לאחר שנת ההדרכה, וכולם ממשיכים כרגיל בשנה שלאחר מכן, כשהם מודרכים על ידי מדריך אחר.

לחניכים עם צרכים מיוחדים, הפרידה עשויה להיות מורכבת וקשה. עניין זה מתקשר לצורך של חניכים אלה בשגרה ברורה, בחזרתיות ובסדר קבוע, ולעובדה שכאשר הם נותנים אמון במדריך כדמות משמעותית בחייהם חלקם מפתחים כלפיו קשר רגשי עמוק עד כדי תלות וצורך ממשי במעורבותו בחייהם.

בדומה להכנה של החניכים ליציאה מהשגרה במהלך שנת הפעילות, למשל לטיולים ומחנות (ראו פרק פעילות שיא ומפעלים), יש להכין את החניכים לתהליך ולמעמד הפרידה.

להלן כמה עקרונות לבניית תהליך פרידה:

- ✓ **הכנה ארוכה ומתמשכת** - כדאי להבנות את התהליך כחודש לפחות לפני סיום שנת הפעילות. מומלץ לגעת בנושא הפרידה לאורך כמה פעולות. אין צורך להקדיש לכך את הפעולות כולן, אך יש להתייחס לנושא הפרידה בכל פעולה בתקופה זו. כחלק מתהליך הפרידה מומלץ לתכנן יחד עם החניכים את מסיבת הסיום.
- ✓ **מעורבות של ההורים בתהליך הפרידה** - מומלץ לערב את הורי החניך שלו צרכים מיוחדים בהכנתו לקראת הפרידה. תקשורת טובה עם ההורים יכולה לסייע מאוד לעניין זה, הם יכולים לסייע בהכנת החניך לפרידה גם מעבר לשעות הפעילות ולעזור לו להתמודד. ניתן לערב את ההורים בדרכים כגון שליחת מכתב עדכון, הזמנתם למסיבת סיום או שיחה טלפונית. (ראו פרק קשר עם גורמים מטפלים).

✓ **חפיפה בין המדריכים המסיימים למדריכים החדשים** - כדאי לעגן בלוח הזמנים מפגש מסודר לחפיפה בין המדריכים המסיימים למדריכים החדשים. חפיפה כזו כוללת העברת מידע על החניכים ובייחוד על אלו בעלי הצרכים המיוחדים, שיתוף בדילמות משנת ההדרכה והסבר על אתגרים ודרכי התמודדות. מומלץ לקיים, אם ניתן, מספר פעולות משותפות של הצוות המסיים והצוות החדש.

✓ **אמפתיה כלפי החניך** - הקושי של החניכים עם הצרכים המיוחדים בפרידה הוא קושי אמיתי וכן. יש להיות ערים לרגשות ולקשיים שמעלים החניכים, לגלות אמפתיה והבנה כלפי קושי זה, לתת מקום להבעת הרגשות ולנסות ליצור מערך תומך לתקופת הפרידה ולאחריה. מומלץ לאפשר ולהציע לחניכים דרכים ליצירת קשר עם המדריך לאחר שנת הפעילות, למשל שיחה טלפונית או קביעת מפגש אחת לתקופה (חשוב להציע רק דברים שבאמת ניתן לעמוד בהם). החניך לוקח את הדברים ברצינות ומצפה למפגש / לשיחה).

היצעת?

באחד הסניפים בתנועת בני עקיבא מתקיים באופן קבוע ערב פרידה מהמדריכים בשיתוף ההורים, הצוות העוזב, הצוות החדש וכמובן החניכים.

החניכים והוריהם שותפים בהכנת הערב ובכך מקלים על כולם את תהליך הפרידה. ערב הפרידה בסניף היה לטקס חגיגי ומסוקר, והוא חלק בלתי נפרד מהתכנית השנתית.

ח. קשר עם גורמים מחנכים ומטפלים

”הקשר עם ההורים ועם בית הספר הוא מאוד חשוב, המטרה היא לעדכן ולהתעדכן. אנחנו לא רוצים את כל סיפור חייו של החניך, אלא רוצים לדעת את מה שקשור לפעילות. צריך לזכור שבסוף אנחנו תנועת נוער ולא גורם מטפל, יש לנו אחריות גדולה אבל היא במידה.”

(רכזת תחום תנועתית)

הטיפול בילדים עם צרכים מיוחדים מקיף ורחב יותר מאשר טיפול בילדים ללא צרכים מיוחדים. הילדים נמצאים במסגרת חינוכית או טיפולית תומכת, המותאמת לצרכיהם. בנוסף לכך, הם קשורים במספר גורמים מטפלים בעלי חשיבות ומשמעות גדולה לתפקודם ולמהלך חייהם.

הפעילות התנועתית היא עוד נדבך בחייהם של הילדים. על מנת להגדיל את הסיכויים לשילוב נכון ואפקטיבי שלהם בתנועת הנוער כדאי להשתמש בידע שנצבר אצל הגורמים המטפלים והמשמעותיים בחייהם של אותם ילדים. מומלץ לעודד שיתוף פעולה בין הגורמים המטפלים לתנועה, על ידי יצירת קשר יציב ורציף עמם.

הגורמים המחנכים והמטפלים והקשר עמם נחלקים לכמה רמות:

אלה פרטי הגורמים והקשר עמם:

1. בית ומשפחה

הקשר עם ההורים של החניך הוא גורם מפתח בהצלחת השילוב. קשר זה הוא הקשר החזק ביותר, ומומלץ להקפיד על קיומו בתדירות גבוהה.

מטרת הקשר היא הדדית. מצד ההורים הקשר מאפשר תיאום ציפיות, הרגעה לגבי מתכונת הפעילות, יצירת אמון ושיתוף פעולה בין המדריכים להורים באחריות על החניך במהלך הפעילות התנועתית. מצד התנועה מאפשר הקשר את הרחבת הידע על החניך, הצבת מטרות משותפות עם ההורים, עזרה במציאת פתרונות לבעיות.

השלב המשמעותי ביותר הוא בתחילת תהליך הגיוס של החניך (ראו פרק גיוס חניכים והצטרפות לפעילות), כאשר מתבצעת פנייה ישירה להורים ומקיימים פגישה בין ההורים לתנועה. מקליטת החניך לפעילות סדירה ולאורך כל שנת הפעילות מומלץ לשמור על קשר רציף עם ההורים וליצור מסגרת קשר קבועה, למשל: שיחה טלפונית תקופתית, פגישה אחת לחודש או פגישות בהתאם לצורך. לקראת מפעלים ופעילויות שיא כדאי לעדכן את ההורים במתכונת הפעילות, לחשוב יחד על אתגרים וקשיים אפשריים ועל מציאת פתרונות, להיעזר בהורים על מנת להכין את החניך למחנה או לטיול ולאפשר תיאום ציפיות לגבי תפקוד המדריכים במהלכו.

הקשר עם ההורים מתבצע על ידי המדריכים ועל ידי רכז הסניף. במקרים מסוימים, על פי צורך, ניתן לקשר בין ההורים למלווה התנועה.

✓ זכרו שהמדריכים הם בני נוער, ולא אמורים להתמודד עם לחצים מההורים ועם סיטואציות מורכבות הדורשות שיקול דעת מקצועי ואובייקטיבי. הקפידו להיות מעורבים בקשרים של המדריכים עם הגורמים המטפלים השונים.

✓ לא כל ההורים משתפים פעולה, וחלקם אינם מעוניינים בקשר. גם אם זה המקרה הקפידו לא לוותר על חניך, ונסו בדרכים שונות ליצור קשר חיובי עם ההורים.

✓ בקבוצה של מספר חניכים נסו למצוא את ההורים האקטיביים ובעלי העניין, ועשו אותם לשותפים ביצירת קשר וביצירת מחויבות לפעילות אצל ההורים האחרים.

✓ מומלץ לשלב שיחה של הורה בתהליך ההכשרה של צוות ההדרכה או בחשיפת נושא החניכים עם צרכים מיוחדים לשכבה הבוגרת. מפגש עם חוויות ההורה הוא אמצעי חשוב להבנת עולמם של החניכים, והוא לרוב תורם ליצירת מוטיבציה אצל המדריכים. סיפור החוויה האישית חשובה גם להורים, ומאפשרת להם מקום להבעה עצמית ולקידום הנושא הקרוב לליבם.

2. מסגרות חינוכיות וטיפוליות

הקשר עם המסגרות הטיפוליות והחינוכיות יתבצע מול יועץ בבית הספר, מנהל או עובד סוציאלי באותה מסגרת. קשר זה חשוב הן למטרה של קבלת מידע מקצועי על החניך, הן ליצירת שיתוף פעולה בנוגע להצבת מטרות לחניך והן להתייעצות במקרים של קשיים ואתגרים, התנהגויות לא מובנות או אמירות קיצוניות של החניך. קשר זה חיוני גם עבור החניך עצמו, ביצירת שפה אחידה, ברורה ומוכרת.

הקשר עם המסגרת הבית-ספרית או עם מסגרות חינוכיות וטיפוליות אחרות יתבצע בתחילת שנת הפעילות ובשלבים הראשונים של גיוס החניך (ראו פרק גיוס חניכים והצטרפות לפעילות). במהלך שנת הפעילות, במקרים של צורך ממוקד בהתייעצות, ניתן אף ליצור מסגרת של קשר רציף בתדירות של אחת לתקופה (למשל: אחת לחודשיים). לקראת מפעלים ופעילויות שיא כדאי לעדכן את הגורמים החינוכיים והטיפוליים, על מנת שיתמכו בתהליך ההכנה הנפשי לקראת המחנה או הטיול. מומלץ ליידע את ההורים על הקשר ועל העדכונים השוטפים.

הקשר עם בית הספר ומסגרות אחרות מתבצע לרוב על ידי רכז הסניף ועל ידי המלווה התנועתי.

3. מסגרות רווחה וחינוך

הקשר עם הרשות המקומית יהיה מול הגורם המטפל באוכלוסיות עם מוגבלות ברשות: מחלקת חינוך, מחלקת רווחה, עובדים סוציאליים. קשר זה חשוב ליצירת ערוץ תקשורת פתוח, להעברת מידע מקצועי, להתייעצות ולשיתוף פעולה. קשר זה חשוב גם ליצירת מיתוג ושיח סביב נושא השילוב בתנועות הנוער, ועל מנת להגביר את המודעות לנושא ולהגדיל את מספר החניכים הפונים לפעילות התנועטית. הקשר מתבצע לרוב בתחילת תהליך הגיוס, על מנת לקבל מידע על חניכים פוטנציאליים לשילוב.

קשרים עם מחלקות רווחה וחינוך, וקשרים עם עמותות וארגונים נוספים הנותנים שירות לאוכלוסייה של אנשים עם מוגבלות, יכולים להניב משאבים וסיוע לשילוב בפעילות התנועתית (למשל: תרומה הסעות לפעילות, תרומת אביזרים תומכים, סיוע בהנגשה ועוד).

הקשר עם גורמים אלה יתבצע לרוב על ידי המלווה התנועתי או רכז הסניף.

היצעת?

מדריכים בתנועת האיחוד החקלאי, שבקבוצתם חניכה עם מוגבלות קוגניטיבית התנהגותית, מספרים שבתהליך ההכשרה שלהם נפגשו כל בוגרי הסניף עם אמה של החניכה.

המדריכים מעידים כי המפגש השפיע עליהם בצורה חזקה ועורר בהם מוטיבציה גבוהה כלפי החניכה. אחרי המפגש הם החליטו על יוזמה חברתית מיוחדת: להגיע אל החניכה הביתה אחת לשבוע עם מישור מחניכי הקבוצה, על מנת לחזק את הקשרים החברתיים שלה.

ט. ליווי והנחיה - מבנה ארגוני ובעלי תפקידים

”שילוב זה עניין של פרסונה בהנהגה או במחוז, המודעות בתנועה מאוד תלויה בתפקיד של הרכזות. אם אין מי שדוחף אז לא מתעסקים בזה. מצד אחד יש רצון והתלהבות בתנועה ומצד שני יכול לדעוך או להישכח, כי השילוב דורש השקעת מאמצים כל הזמן.”

כשיש רכזת זה קורה, כשלא - לא.

(רכזת תחום תנועתית)

מדריכים לחניכים עם צרכים מיוחדים מתמודדים עם סוגיות ושאלות רחבות הנוגעות לחניכיהם. בין היתר מחפשים המדריכים מענה לאופן כתיבת הפעולות והתאמתן לחניכים, להתנהגות החניכים, להצבת גבולות מול החניכים, מענה לאופי הקשר עם ההורים והמורים, לעקרונות עבודה, להשפעה על חניכים אחרים בקבוצה ועוד. על מנת לתת את המענה המקצועי והזמין לשאלות אלה ואחרות יש ליצור מערך ליווי והנחיה מקיף סביב המדריך.

בצוותי ההדרכה ובצוותים האחרים המבנה ההיררכי ברור ומובנה. מבנה דומה צריך להיות קיים גם בתחום שילוב חניכים עם צרכים מיוחדים, בדגש על דמות מקצועית מלווה בהנהגת התנועה אשר עומדת בראש התחום.

אלה פרטי הפעילים ברמות השונות:

1. רכז צוות הדרכה סניפי

רכז כזה הוא פעיל מהשכבה הבוגרת, שהיה בעבר מדריך של חניכים עם צרכים מיוחדים (לפחות שנה) או שיש לו קשר לתחום זה (למשל: אח עם צרכים מיוחדים). במקומות בהם התחום חדש ואין פעילים שלהם ניסיון הדרכה לחניכים עם צרכים מיוחדים מומלץ להציב בתפקידים אלה בני נוער בעלי זיקה לתחום הצרכים המיוחדים המגלים מוטיבציה ועניין לנושא השילוב, ולוודא הכשרה מתאימה לפני כניסה לתפקיד ובמהלך שנת הפעילות.

תחומי אחריות:

- ✓ שותפות בגיוס חניכים, בהרכבת קבוצה ובהכנסת חניך לפעילות.
- ✓ בדיקת פעולות והתאמתן לצרכים המיוחדים של החניכים, על פי עקרונות עבודה מנחים. (ראו פרק עקרונות עבודה).
- ✓ חניכה ומישוב של צוות המדריכים והמלווים, על פי עקרונות עבודה מנחים.
- ✓ הצבת מטרות לחניכים.
- ✓ מענה לבעיות במהלך הפעילות.
- ✓ עידוד פעילות הסברתית בנושא השילוב, בסניף ומחוצה לו.
- ✓ עידוד ערנות ומודעות להתאמת מפעלים וימי שיא לחניכים עם צרכים מיוחדים, שותפות במציאת פתרונות חלופיים.
- ✓ אם רכז צוות ההדרכה אינו מסוגל לתת את המענה המספק לצורכי המדריכים, על המדריכים לפנות למרכזת הסניף או לרכז התנועה.

2. מרכז הסניף

מרכז הסניף מנהל את כל תחומי הפעילות, ועל כן גם תחום השילוב של חניכים עם צרכים מיוחדים הוא תחת אחריותו. חניך עם צרכים מיוחדים הוא ככל החניכים בסניף ועל כן באחריות המרכז לדאוג לצרכים שלו. באחריות המרכז לוודא שניתן מענה לחניכים עם הצרכים המיוחדים לאורך כל שנת הפעילות, בשגרה ובפעילויות השיא. על מרכז הסניף לעבור הכשרה בסיסית ותקופתית בנושא השילוב (ראו פרק הכשרות והסמכה לתפקיד) על ידי רכז התחום המחוזי או רכז התחום התנועתי.

תחומי אחריות:

- ✓ יצירת קשר עם גורמים מוניציפליים לקראת פתיחת שנת פעילות, לאיתור חניכים.
- ✓ ניהול תהליך גיוס חניכים, הרכבת קבוצה והכנסת חניך לפעילות.
- ✓ וידוא קיום הכשרות מקצועיות לצוות ההדרכה על ידי המלווה המחוזי/תנועתי.
- ✓ בקרה על בדיקת פעולות והתאמתן לצרכים המיוחדים של החניכים (על ידי ראש צוות או רכז תחום מקצועי).
- ✓ בקרה על חניכה ומישוב של צוות המדריכים והמלווים (על ידי ראש צוות או רכז תחום מקצועי).
- ✓ בקרה על הצבת מטרות לחניכים והמלווים (על ידי ראש צוות או רכז תחום מקצועי).
- ✓ תכנון מפעלים וימי שיא בהתאמה לחניכים עם צרכים מיוחדים בסניף.

- ✓ עידוד ערנות ומודעות להתאמת מפעלים וימי שיא תנועתיים לחניכים עם צרכים מיוחדים בסניף.
- ✓ ניהול קשר מול גורמים מטפלים (הורים, מוסדות חינוך וטיפול, גורמים מוניציפליים).
- ✓ ניהול קשר מול מלווה מחוזי או מלווה תנועתי (תלוי בגודל התנועה).
- ✓ עידוד ביצוע פעולות הסברה בתחום השילוב, בסניף ומחוצה לו, ובקרה על ביצוע.

3. רכז תחום שילוב אזורי

הרכז האזורי (הנהגתי/מחוזי) לתחום השילוב מנהל את תחום השילוב במחוז ונותן את המענה המקצועי לרכזי הסניפים, לרכזי הצוותים ולמדריכים בשטח. הרכז יהא בעל הכשרה אקדמית מתאימה לתחום השילוב (למשל: חינוך מיוחד, עבודה סוציאלית). הרכז מרכז את הקשר בין השטח להנהגת התנועה ונמצא בקשר עם רכז התחום התנועתי. הרכז האזורי הוא מי שמקדם את הנושא במחוז, בהנהגה ובתנועה בכלל. תפקיד זה דורש הזדהות ערכית גבוהה עם ערך השילוב ומוטיבציה גבוהה לקידום התחום בתנועה. מומלץ להקציב לעניין זה משרה מלאה, בהתאם לגודל וליכולות התנועה.

תחומי אחריות:

- ✓ הטמעת התפיסה בנושא השילוב, העלאת המודעות והצבת הנושא על סדר היום התנועתי.
- ✓ ניהול הכשרות בתחום השילוב לבעלי תפקידים במחוז.
- ✓ פיתוח הכשרות לרכזי סניפים וביצוע הכשרות בפועל.
- ✓ פיתוח הכשרות למדריכים וביצוע הכשרות בפועל.
- ✓ חניכה ומישוב של צוותי הדרכה בסניפים, ובקרה על תהליכי חניכה ומישוב.
- ✓ עדכון ויידוע מרכזים על הכשרות המועברות למדריכי שילוב.
- ✓ ביצוע מיפוי קהילתי יחד עם מרכזי הסניפים, וקידום קליטת חניכים עם צרכים מיוחדים.
- ✓ בקרה על תהליכי גיוס וקליטה של חניכים.
- ✓ התערבות בקשר בין המרכז לגורמים מטפלים, על פי צורך ועל פי בקשת המרכז.
- ✓ בקרה על התייחסות לחניכים עם צרכים מיוחדים בהנהגת התנועה בעת תכנון מפעלים וימי שיא תנועתיים, תוך שימת דגש על התאמות ועל מציאת פתרונות.
- ✓ בקרה על ביצוע פעולות הסברה לקהילה בתחום השילוב.
- ✓ יצירת קשר עם גורמים חיצוניים (עמותות, ארגונים, רשויות) להשגת שיתופי פעולה, עבודה מול הממונה על החינוך המיוחד ברשות, עבודה מול המסגרות החינוכיות יחד עם רכזי הסניפים.
- ✓ ניהול תקציב תחום השילוב במחוז, גיוס כספים ותרומות.
- ✓ עבודה שוטפת מול רכז תחום תנועתי.

4. רכז תחום צרכים מיוחדים תנועתי

רכז תחום השילוב התנועתי מנהל את תחום השילוב בתנועה כולה, ומנהל את הרכזים האזוריים. הרכז יהא בעל הכשרה אקדמית מתאימה לתחום השילוב (למשל: חינוך מיוחד, עבודה סוציאלית). הרכז התנועתי מקדם את התחום בהנהגה ובתנועה כולה. תפקיד זה דורש הזדהות ערכית גבוהה עם ערך השילוב ומוטיבציה גבוהה לקידום התחום בתנועה. לעניין זה נדרשת משרה מלאה.

תחומי אחריות:

- ✓ הטמעת התפיסה בנושא השילוב, העלאת המודעות והצבת הנושא על סדר היום התנועתי.
- ✓ השתתפות בקבלת החלטות בהנהגת התנועה.
- ✓ ניהול ופיתוח הכשרות לרכזים אזוריים.
- ✓ ניהול ופיתוח הכשרות תנועתיות לכל בעלי התפקידים.
- ✓ פיתוח תכנים מקצועיים והתאמתם לתנועת הנוער.
- ✓ פיתוח והטמעה של מודלים לשילוב.
- ✓ ליווי, חניכה ומישוב של רכזים אזוריים.
- ✓ פתרון בעיות שאינן נפתרות ברמה המקומית.
- ✓ מעורבות ובקרה במקרים בהם הייתה חובת דיווח, או במקרים של פגיעה בחניכים או במדריכים.
- ✓ ניהול פרויקטים מיוחדים כלל-תנועתיים (למשל: משלחות, הדרכה מתוקשבת לחניכים עם מוגבלות קשה, התערבות של עמותות ועוד).
- ✓ ניהול תקציב מחלקת תחום שילוב.
- ✓ השתתפות בפורומים חוץ-תנועתיים: מועצת תנועות הנוער, משרד החינוך, עמותות.
- ✓ קשר עם עמותות וארגונים.

על מנת לוודא כי כל תחומי האחריות של בעלי התפקידים מטופלים מומלץ לעבוד על פי תכנית עבודה שנתית. בתכנית העבודה יש להתחשב במועדי השנה, במפעלים ובטיולים המתוכננים ובשלב הפעילות (תחילת שנה, אמצע וסוף שנה). בהתאם לבעל התפקיד, יש להכניס ללוח הפעילות השנתי את ההכשרות לבעלי התפקידים, את ההשתתפות בשיבות ופורומים ואת מועדי החניכה, ולהקדיש זמן לפעולות הסברה והעלאת מודעות. כמו כן, מומלץ להחליט מראש על מועדים לביצוע חשיבה ובקרה על התחום ועל הצבת מטרות תקופתיות. תכנון תכנית העבודה השנתית יבוצע בהתאם למבנה הארגוני של התנועה, לאופי ולמסורת שלה, בהתאמה לבעלי התפקידים וללוח הפעילות השנתי.

5. ובנוסף - פורומים אינטרנטיים ומאגרי מידע

במהלך שנת הפעילות וההדרכה צוברים המדריכים ידע וניסיון רב. שיתוף ידע ולמידת עמיתים הם כלי עבודה טובים ושימושיים למדריכים.

בני הנוער מורגלים להשתמש בעולם האינטרנטי כדי לחפש מידע, לתקשר, ללמוד ולהביע את עצמם. פורומים אינטרנטיים ומאגרי מידע עשויים לשמש מקום למידה משמעותי עבור המדריכים. מומלץ לפתח פלטפורמות תנועתיות לשיתוף ידע ולמידת עמיתים, כמו קבוצת פייסבוק למדריכי שילוב, פורום פעיל, מאגר מידע, צ'אט שבועי עם מלווים ורכזי התחום, ספריית הדרכה או רעיונות אחרים. מומלץ גם לעודד פנייה למדריכים מתנועות נוער אחרות המשלבות חניכים עם צרכים מיוחדים.

ניתן להפנות את המדריכים למאגר המידע באתר מועצת תנועות הנוער:

<http://tni-shiluv.org.il>

היצעת?

למדריכים בתנועת בני עקיבא יש קבוצת **Facebook** בה הם מעלים רעיונות לפעולות ותכנים, מפנים שאלות ותשובות אחד לשני, עורכים תחרויות על לייקים בין מדריכים ועוד. אחת לחודש מופץ מייל על ידי הרכז הארצי לכלל מדריכי התנועה ובו מידע על הנושא החודשי, רעיונות לפעולות, הודעות וטיפים שימושיים.

י. אתגרים ודרכי התמודדות

” אחד הקשיים המרכזיים טמון בהרגשה של המדריכים. מצד אחד בקורס ההדרכה נותנים להם הרגשה שהם עושים משהו מיוחד, ואז כשהם חוזרים לסניף הם 'לא נחשבים', ומרגישים בודדים בתוך צוות ההדרכה. המעמד שלהם בצוות לא ברור וזה מקשה עליהם...”

(רכות סניף)

לשילוב חניכים עם צרכים מיוחדים בפעילות התנועתית יש ערך חינוכי גבוה, והוא מהווה חלק בלתי נפרד מהפעילות של תנועות הנוער. ההדרכה של קבוצה בה שותפים חניכים עם צרכים מיוחדים מספקת ומעצימה, אך מזמנת אתגרים וקשיים אחרים מהדרכה של קבוצה בה אין חניכים כאלו. בהכנה לתהליך השילוב ובמהלכו יש לתת את הדעת לאתגרים אלה ולהקדיש זמן ומחשבה להתמודדות עמם.

הדרכים להתמודדות הן רבות ומגוונות ודורשות בעיקר חשיבה יצירתית, פתיחות מחשבתית ויוזמה אישית. כלי נוסף להתמודדות הוא בקשת עזרה והתייעצות עם גורמים מקצועיים או עם גורמים מלווים.

האתגרים באים לידי ביטוי בכל רמות התפקיד.

אתגרים בתפקיד רכז תחום שילוב תנועתי/מחוזי

הרכזים התנועתיים מתמודדים עם קשיים הנובעים ממיצוב מקומם בהנהגת התנועה וממיצוב תחום השילוב בתנועה. הרכזים הם 'נושאי הדגל' של תחום השילוב בתנועה, ובאחריותם לדאוג כי התחום יהיה במודעות ובהליכי קבלת ההחלטות לאורך כל שנת הפעילות, יבוצע כהלכה, יקודם ויפותח. במהלך התפקיד נתקלים הרכזים בקשיים הנובעים מחוסר מודעות של בעלי תפקידים בהנהגה, חוסר זמן, חוסר הקצאת משאבים ותקציב וחוסר ידע מקצועי.

דרכי התמודדות עם אתגרים בתפקיד רכז תחום שילוב תנועתי/מחוזי:

✓ **יצירת הגדרת תפקיד מסודרת לתפקיד רכז תחום שילוב** - כתיבת הגדרת תפקיד ברורה תסייע למיצוב התחום כתחום משמעותי בתנועה ולבחירת האדם המתאים למילוי התפקיד. הגדרת תפקיד ברורה חשובה למניעת מציבים של עמימות, חוסר ביצוע משימות ודחיקה של התחום לתחתית סדר העדיפויות. (ראו פרק ליווי והנחיה- בעלי תפקידים).

✓ **הקצאת משאבים תנועתיים לתפקיד רכז תחום השילוב (תנועתי ומחוזי)** - מומלץ לא לשלב את תפקיד רכז השילוב עם תפקידים נוספים בתנועה. מיצוב התחום כנושא משמעותי וחשוב בתנועה דורש פניות מלאה. מומלץ להעסיק רכז במשרה מלאה ולא כחלק מתפקיד נוסף.

- ✓ **התמקצעות ומומחיות ידע של רכז תחום השילוב** - כדאי לעודד למידה מקצועית של תחום השילוב באופן רחב ומקיף, לא רק של תחום הצרכים המיוחדים אלא למידה מארגונים העוסקים בשילוב, למידה מבעלי מקצוע מוסמכים (כמו עובדים סוציאליים, מטפלים, מומחי נגישות) תוך דגש על התאמה למאפייני תנועת הנוער. רצוי לבחור לתפקיד אדם בעל הכשרה מתאימה ולעודד השתתפות בהשתלמויות מקצועיות.
- ✓ **הגברת המודעות התנועתית לנושא השילוב והכנסתו ללוח הפעילות השנתי** - המודעות וההכרה בתחום השילוב בתנועה יבואו לידי ביטוי בהכנסת כל הקשור בו ללוח הפעילות השנתי. התנועה כולה צריכה להתאים את עצמה לכך שהחניכים עם הצרכים המיוחדים יקבלו את המענה הנכון עבורם, ללא פגיעה בחניכי התנועה האחרים. התייחסות לשילוב תהיה, בין היתר, בהכשרות, בישיבות ההנהגה, בקורסי ההדרכה, במפעלים, בטיולים ובפעולות ההסברה.

אתגרים בתפקיד המרכז הסניפי

המרכז הוא בעל התפקיד אשר נמצא בפועל בשטח בזמן הפעילות. הוא הדמות החונכת את המדריכים, הוא הדמות הסמכותית מול החניכים ומול ההורים. במסגרת תפקידו נדרש המרכז לדאוג לצרכיו של החניך, לרווחתו ולתהליך החינוכי שהוא עובר.

מרכזים רבים מגלים חוסר ביטחון ופחד לקחת אחריות במתן תשובות ופתרונות למדריכים בשטח. החשש נובע בעיקר מחוסר היכרות עם תחום הצרכים המיוחדים והשילוב ומחוסר הכשרה מקצועית מספיקה. הדבר מתחדד ומתעצם בתנועות הגדולות. במקומות רבים מפנים הרכזים את המדריכים לרכז התחום המחוזי, מה שמביא לעומס רב על הרכז המחוזי ולחוסר יכולת לתת את המענה המקצועי הנדרש לכולם. הגברת השליטה והידע של המרכז הסניפי בתחום השילוב תביא לתוצאות טובות יותר בשטח, ולהקטנת העומס על הרכז המחוזי.

דרכי התמודדות עם אתגרים בתפקיד המרכז:

- ✓ **הכשרה מקצועית רציפה למרכזים** - הכשרה של תכנים בסיסיים בעת כניסה לתפקיד והכשרה מתמשכת לאורך שנת הפעילות. ההכשרה תועבר על ידי הרכז המחוזי/התנועתי.
- ✓ **הקדשת זמן וזמינות לתחום השילוב** - משימות המרכז הן רבות ופעמים רבות הוא נתון תחת עומס רב, בייחוד בסניפים שבהם מספר גדול של קבוצות חניכים. המרכז צריך להקדיש זמן לתחום השילוב, ולוודא כי אינו דוחק נושא זה לתחתית סדר העדיפויות.
- ✓ **הסתמכות על ניסיון מקצועי ואינטליגנציה רגשית** - פעמים רבות המרכז מפחד להתמודד עם החניכים עם הצרכים המיוחדים בשל חוסר ידע מקצועי. ההתמודדות עם התהליכים החינוכיים, עם בעיות משמעת, עם חוסר מוטיבציה ועם קשיים חברתיים של חניכים אלה תהיה דומה להתמודדות עם בעיות החניכים ללא צרכים מיוחדים. על המרכזים לסמוך על המקצועיות שלהם כמובילי הסניף וכמבוגרים האחראים ולהאמין ביכולות שלהם לפתור את מרבית המקרים, גם אם טרם צברו ידע מקצועי נרחב.
- ✓ **התייעצות עם רכז התחום המחוזי** - המרכז יכול וצריך להאמין ביכולותיו להתמודד עם מרבית הצרכים של המדריכים, החניכים, ההורים והשטח. במקרים בהם אינו מרגיש שיש לו מספיק ידע או כלים להתמודדות ניתן להתייעץ ולהיעזר ברכז המחוזי/התנועתי.

✓ **שמירה על עקרון ההדדיות והפיצוי** - פעמים רבות ניצבים המרכזים בפני הדילמה של סיפוק צרכי החניכים המשולבים אל מול סיפוק הצרכים של שאר חניכי הסניף. ההחלטה צריכה להתקבל בכל מקרה לגופו, ומתוך התחשבות בעקרון ההדדיות ובעקרון הפיצוי - שמירה ככל שניתן על הצרכים והזכויות של כולם, ובמקרה של ויתור של אחד הצדדים כדאי לוודא השלמה או פיצוי בדרך אחרת. (ראו פרק עקרונות עבודה).

✓ **אנושיות וייצוגיות בהתמודדות עם הורים** - הורי חניכים עם צרכים מיוחדים יהיו לרוב מעורבים יותר מהורי חניכים ללא צרכים מיוחדים. הקשר הטוב עם הורי החניכים הוא גורם משמעותי בהצלחת השילוב. בדרך כלל הקשר מסייע ותורם לשילוב, אך הוא יכול לפעמים להקשות עליו. (ראו פרק קשר עם גורמים מטפלים). הורים לעתים דורשים מתנועת הנוער לבצע פעולות שאינן חלק מתפקידן החינוכי (למשל: תפקיד טיפולי), או שידרשו לשתף את החניך בצורה שעלולה לפגום בחוויית החניכים האחרים או שהיא מעבר ליכולות המדריכים (למשל: יציאה למסע רגלי ולינת שטח למשך כמה ימים). בנוסף, ישנם הורים לחניכים ללא צרכים מיוחדים המתנגדים לשילוב, מחשש לפגיעה בילדיהם. הדרך להתמודד עם בקשות ההורים היא לייצג את עמדת התנועה והעקרונות החינוכיים שלה ולשתף אותם בכל השיקולים החינוכיים, הכול בדרך אנושית, תוך שמירה על שיח פתוח ונעים. מומלץ לגלות אמפתיה לצרכי ההורים ולרגשותיהם, ובמקביל לשמור על הגבולות המבטיחים שהשילוב לא יפגע בחניך המשולב, בחניכים האחרים, במדריכים או בפעילות התקינה של הסניף. במקרים של קושי מהותי בהתמודדות מול הורים ניתן לערב את רכז התחום התנועתי.

אתגרים בתפקיד המדריך

מדריך הקבוצה, בין אם זו קבוצה המורכבת כולה מחניכים עם צרכים מיוחדים או קבוצה שבה חניכים המשולבים שילוב פרטני, הוא הגורם המתמודד בפועל עם החניכים. הוא זה הנדרש לכתוב ולהתאים את הפעולות, הוא זה הנדרש להציב גבולות לחניכים והוא מי שמתמודד עם התסכולים והקשיים של החניכים המשולבים ושל החניכים ללא הצרכים מיוחדים בקבוצה.

בנוסף, הדרכה של קבוצה שבה חניכים עם צרכים מיוחדים עשויה לעורר תסכולים רבים בקרב המדריכים, מכיוון שהיא עשויה להשתנות מרגע לרגע. הפעולות אינן מתנהלות תמיד על פי התכנית, הפעילות מתבצעת לעתים בצורה אטית יותר מהמתוכנן והיא דורשת גמישות ושינוי מתמיד בהתאם לצרכי החניכים ולהתנהגותם. עוד אתגר שכיח הוא במקרים של שילוב פרטני, כאשר המדריכים נתקלים פעמים רבות בתסכול ובחוסר סבלנות מצד החניכים ללא הצרכים המיוחדים בקבוצה בשל ההתאמות הנדרשות והווייתורים הנדרשים מהם.

המדריכים נדרשים גם להתמודד עם הורי החניכים, להסביר ולייצג מולם את הפעילות ואת עמדות התנועה. אתגר נוסף הוא שתהליך יצירת הקשר עם החניכים והבאתם לשינוי בהתנהגות או לתוצאות נראות לעין הוא לרוב ארוך ואטי. לבסוף, מתמודדים המדריכים עם קושי במיצוב תפקידם בצוות ההדרכה הסניפי, כשהם לא תמיד נתפסים כחלק אינטגרלי מצוות ההדרכה ובחלק מהמקומות נחשב תפקידם לנחות.

דרכי התמודדות עם אתגרים בתפקיד המדריך:

✓ **הזדהות עם ערך השוויון והשילוב, סבלנות ונחישות** - על המדריך להכיר בכך שקצב ההבנה, התפקוד וההתקדמות של חניכים עם צרכים מיוחדים הוא לעתים אטי בהרבה מקצב ההתקדמות של חניך וקבוצת חניכים ללא מוגבלות. אמונה בחשיבות שבעשייה החינוכית ובערך החברתי של השילוב והזדהות עם הערכים המעודדים שילוב יסייעו למדריך בהתמודדות היומיומית עם הקשיים. (ראו פרק דמות ותפקיד המדריך).

- ✓ **הכשרה מקצועית ומאגר פעולות** - הכשרת המדריך לתחום הצרכים המיוחדים והשילוב היא קריטית להצלחתו בתפקיד וליכולת ההתמודדות שלו עם אתגרים. מומלץ להקפיד על תכנית הכשרה סדורה, לפני הכניסה לתפקיד ולאורך שנת הפעילות (ראו פרק הכשרה והסמכה לתפקיד). בתחילת השנה מומלץ למקד את ההכשרה בנושא התאמת פעולות ודרכים לכתיבת פעולות בהתאם לעקרונות השילוב (ראו פרק עקרונות עבודה, ופרק כתיבה והתאמת פעולות). בנוסף, רצוי ליצור מאגר פעולות תנועתיות בו יוכלו המדריכים להיעזר בעת כתיבת פעולות והתאמתן. שיתוף ידע בין מדריכי התנועה הוא כלי משמעותי בידי המדריכים ובהרגשת הביטחון שלהם.
- ✓ **ליווי, הנחיה והתייעצות** - התייעצות וקבלת עזרה מבעלי תפקידים בתנועה היא עוד כלי משמעותי שסייע למדריך להתמודד עם אתגרים בתפקידו. רכזי הסניף, רכזי התחום התנועתיים, מדריכים עמיתים ומדריכים ממקומות אחרים הם גורמים בהם ניתן להיעזר במהלך שנת הפעילות. כדאי להשתמש בידע הנצבר על מנת להעשיר את כלי ההתמודדות של המדריך (ראו פרק ליווי והנחיה).
- ✓ **תהליך חינוכי לקבוצה לפני ובמהלך שילוב פרטני של חניכים עם צרכים מיוחדים** - הכנת הקבוצה לשילוב חניך עם צרכים מיוחדים עשויה לצמצם בצורה משמעותית את החששות, התסכול וחוסר הסבלנות מצד חברי הקבוצה הקולטים אותו. מומלץ להעביר מספר פעולות לפני כניסת החניך, להיות ערניים לתגובת החניכים ולהתנהגותם אחרי השילוב ובמהלך שנת הפעילות, ולהתאים פעולות חינוכיות לפי הצורך. (ראו פרק הכנת הקבוצה והסניף לקליטת חניך).
- ✓ **התייחסות שווה למדריכי שילוב כחלק מצוות ההדרכה** - המדריכים המשלבים והמדריכים המלווים לחניכי צרכים מיוחדים הם חלק בלתי נפרד מצוות ההדרכה של הסניף. תפקיד הרכז לשמור על מעמדם כמדריכים השווים למדריכים האחרים בסניף, ולמצב את מקומם ותפקידם באור חיובי ומוערך. יש להקדיש זמן לליווי צוות ההדרכה המשלב בדומה לצוותי ההדרכה האחרים ולהקפיד על מתן משוב חיובי ובונה. תפיסתם העצמית של מדריכי השילוב ותפיסת חבריהם להדרכה משמעותית מאוד לביטחונם העצמי ולמוטיבציה שלהם בתפקיד ההדרכה של חניכים עם צרכים מיוחדים.
- ✓ **יצירת גאווה ותחושת שליחות בקרב המדריכים** - המדריכים לחניכים עם צרכים מיוחדים מבצעים תפקיד ערכי ובעל משמעות, הדורש השקעת מאמצים רבים. התוצאות אינן נראות לעין במהרה, והאתגרים רבים. בנוסף, התפקיד דורש תכונות ומיומנויות רבות שאינן באות בהכרח לידי ביטוי אצל כל המדריכים. הדגשת אמירות אלה תחזק את ביטחונם של המדריכים, תטמיע בהם את ההכרה כי העשייה שלהם ייחודית ומשמעותית ושהם הצוות המוביל של העשייה החינוכית של הסניף. יצירת יגאוות יחידה ותחושת שליחות בקרב המדריכים משמעותית לביטחונם העצמי ולמוטיבציה שלהם בתפקיד ההדרכה של חניכים עם צרכים מיוחדים.
- ✓ **המדריך הוא נער** - לאורך כל הדרך יש לזכור כי המדריכים הם בעצמם נערים בגיל ההתבגרות. תפקידם של הרכזים לשמור על זכויותיו ועל גבולותיו של המדריך. עליהם להקפיד בתשומת לב שאין העמסת יתר על המדריכים, באחריות הגדולה למידותיהם. מומלץ לערוך שיחות תקופתיות עם המדריכים ובהן לבצע בירור עמדות ורגשות של המדריך לגבי תפקידו ותחומי האחריות שלו.

היצעת?

מיתוג ושיווק הפרויקט של שילוב חניכים עם צרכים מיוחדים חשוב מאוד לתפיסתנו בקרב הנהגת התנועה, הרכזים, השכבה הבוגרת, המדריכים והחניכים.

בתנועת המכבי הצעיר התבצע תהליך ארוך לבחירת השם לקבוצות המשולבות / לתכנית. לבסוף נבחר השם 'לפיד'. השם מבטא את החשיבות הרבה שמייחסת התנועה לנושא - הדגשת ערך השוויון החברתי, והחניכים עם הצרכים המיוחדים הם ההולכים כלפיד בראש המחנה. השם מסמל גם את הלפיד הנושא את אש המכבים, שהיא אחד הסמלים המשמעותיים של התנועה.

י"א. אתיקה בתפקיד - חוקים, זכויות הפרט, כבוד ושמירה על פרטיות

”במקרה של התנהגות שיש בה סכנת פגיעה ממשית, אתה קודם כל עוצר עצירה קיצונית. אנחנו חייבים את זה כדי לשמור על הסביבה: על החניך עצמו, החניכים האחרים והמדריכים. יש לנו אחריות כלפיהם. לאחר העצירה תתחיל תכנית ההתערבות: זה יכול להיות שיחה, התערבות גורם מטפל, תכנית טיפולית ולפעמים אפילו הרחקה מהפעילות.”

(רכות תחום תנועתית)

תנועת הנוער היא מסגרת חינוכית, בה מבליים הילדים ובני הנוער באופן קבוע אחוז ניכר משעות הפנאי שלהם. בזמן שהותם בפעילות התנועתית חלה על התנועה האחריות לביטחונם, לבריאותם ולרווחתם הפיזית והנפשית. אחריות זו מעוגנת בחוקים שונים, ביניהם חוק יסוד כבוד האדם וחירותו וחוק הגנה על קטינים וחסרי ישע, הכולל את סעיף חובת הדיווח, ומפורטת בחוזרי מנכ"ל.

התנהגות קיצונית של חניך אינה תופעה המיוחסת רק לחניכים עם צרכים מיוחדים, אך היא בהחלט עלולה להופיע אצלם ולעתים מקורה אינו גלוי לעין או ברור. במילים התנהגות קיצונית הכוונה להתנהגות שעשויה להוות סיכון עד כדי פגיעה ממשית בנפש או בגוף האדם עצמו או הסובבים אותו.

התנהגויות פוגעניות המחייבות תהליך התערבות

- ✓ אלימות פיזית כלפי אדם אחר - התנהגות אלימה שבעקבותיה נפגע החניך עצמו או נפגע אדם אחר. למשל: יריקה על מדריכה, הרבצה או דחיפה של חניך אחר.
- ✓ הטרדה או פגיעה מינית - הטרדה מילולית חוזרת או הטרדה פיזית בעלת משמעות מינית. למשל: הטרדה טלפונית ואמירת מילות אהבה למדריכה, אמירת מילים בעלות משמעות מינית לחניכות מהקבוצה, חניך המעיד על משיכתו לילדים קטנים, הרמת חצאית של מדריכה, ליטופים או מגע שמסב חוסר נעימות.
- ✓ התערטלות ועשיית צרכים בציבור - חשיפת איברים אינטימיים, הטלת שתן, מגע באיברים אינטימיים בפומבי
- ✓ פגיעה ברכוש של אדם אחר - התנהגות אלימה שתוצאותיה הן פגיעה ברכוש. למשל: שבירת משקפיים, קריעת בגדים, שבירת טלפון נייד.

מדריכים רבים בוחרים שלא לספר על התנהגויות קיצוניות של חניכיהם, או שהם מספרים זמן רב לאחר האירוע. הדבר נובע מחוסר ידע מהי התנהגות קיצונית ומחוסר הגדרה ברורה של הקווים האדומים, וכן מהרצון של המדריכים להגן על החניכים שלהם ולשמור עליהם.

תפקיד הרכזים הוא העברת מסר האחריות למדריכים - הסתרת האמת משמעותה פגיעה בחניך עצמו ובסובבים אותו, והיא מנוגדת לרצון הממשי לעזור לו. בנוסף, על המדריכים חלה אחריות לביטחונם של החניכים ועל כן מחובתם לדווח על כל התנהגות הנחשבת להתנהגות פוגענית.

דרכי הטיפול במקרים של התנהגויות שיש בהן סכנת פגיעה

במקרים של התנהגות פוגענית חלה על התנועה חובת טיפול, על פי השלבים הבאים:

1. דיווח של המדריך לרכז הסניף.
2. דיווח של רכז הסניף להורי החניך ולגורמים המטפלים, ובמקביל דיווח לרכז התחום התנועתי. עצירת ההשתתפות בפעילות הסדירה והחלטה משותפת של רכז הסניף ורכז התחום התנועתי, תוך התייעצות עם ההורים, על תכנית התערבות. למשל: תהליך חינוכי, תכנית טיפולית או נוכחות מלווה מטעם המשפחה. תכנית ההתערבות תושפע מההתנהגות ומחומרת הפגיעה. זכרו! האחריות על הטיפול בחניך היא של ההורים ולא של תנועת הנוער. ההשתתפות בפעילות התנועתי מותנית בהתאמה לכללי המסגרת. במקרים של פגיעה חמורה, בהם הוחלט על השעיה או הרחקה מפעילות, יש להתנות את החזרה באישור מגורם טיפולי מוסמך ובהנחיה מקצועית שיעביר הגורם המטפל לצוות ההדרכה ולרכז.
3. דיווח של רכז הסניף לרכז תחום השילוב התנועתי - שיתוף הרכז התנועתי בתהליך ההתערבות. במקרים בהם חלה חובת דיווח יפנו הרכז או הרכז התנועתי לעובד הסוציאלי או ליועץ במוסד החינוכי בו לומד החניך.

סוגיות אתיות שעליהן חלה חובת דיווח

חובת דיווח מעוגנת בסעיפי חוק ההגנה על קטינים וחסרי ישע (אשר נוסף בשנת 1989 כתיקון 26 לחוק העונשין). בין היתר נקבע בחוק: "היה לאחראי על קטין או חסר ישע יסוד סביר לחשוב כי אחראי אחר על קטין או חסר ישע עבר בו עבירה, חובה עליו לדווח על כך בהקדם האפשרי לפקיד סעד או למשטרה". וכן: "ינעברה בקטין או בחסר ישע הנמצא במעון, במוסד או במסגרת חינוכית או טיפולית אחרת עבירת מין... או עבירה של גרימת חבלה חמורה... או עבירת התעללות... חובה על מנהל או איש צוות במקום כאמור לדווח על כך בהקדם האפשרי לפקיד סעד או למשטרה". בחוק גם נקבעה ענישה בשל אי-דיווח. מתוקף אחריות תנועות הנוער לחניכיהן נכנסות הן תחת חוק זה ועל כן מחויבות לדווח במקרה של חשד לפגיעה בחניך.

להלן עיקרי המקרים בהם חלה חובת דיווח:

- ✓ **אלימות פיזית או מילולית כלפי החניך** - חניך המעיד על התנהגות אלימה מצד ההורים או מצד מבוגרים אחרים, או שעל גופו סימני חבלה מעוררי חשד.
- ✓ **הטרדה או התעללות מינית** - חניך המעיד על הטרדה מינית מצד אדם אחר, או סימני מצוקה מעוררי חשד. שימו לב למקרים של הטרדה מינית בין חניכים עם צרכים מיוחדים בשילוב קבוצתי. נסו לצמצם את טווח

- הגילאים בקבוצה ולהימנע מקבוצות בהן פער גילאים רחב. (ראו פרק גיוס חניכים והצטרפות לפעילות).
- ✓ **הזנחה של החניך** - חניך בעל ריח גוף לא טוב, גרד בגוף, בגדים בלויים ומלוכלכים, רעב קיצוני. חניך המעיד על התנהגות מזניחה או סימני הזנחה מעוררי חשד.
- ✓ **נטיות אובדניות של החניך** - חניך המעיד על רצונות אובדניים או מגלה סימני מצוקה נפשיים אחרים.

המדריכים גם הם קטינים, ועל כן חובת הדיווח חלה כלפיהם בדיוק כפי שהיא חלה כלפי החניכים. האחריות על חובת הדיווח אינה מוטלת על המדריכים, כי אם על הרכזים. תפקידם של הרכזים הוא מתן תשומת לב יתרה לעניין זה, וערנות מתמדת לסימני מצוקה מצד החניכים או המדריכים.

דרכי הטיפול במקרים בהם חובת דיווח

במקרים בהם מתקיימת חובת דיווח יש לפעול על פי השלבים הבאים:

1. דיווח של המדריך לרכז הסניף.
2. דיווח של רכז הסניף לרכז התנועה.
3. דיווח של הרכז התנועה לעובד הסוציאלי המתאים במחלקת הרווחה ברשות. מומלץ להכיר מראש את הגורם הממונה על תחום צרכים מיוחדים ברשות, או את העובד הסוציאלי ברשות.

מרגע הדיווח לגורמים המוסמכים האחריות אינה על תנועת הנוער, אלא על הגורמים המטפלים. אין להסתפק בדיווח בעל פה. יש לתעד באופן מסודר כל פניה שנעשית בנושא.

סוגיות אתיות נוספות - חובת שמירה על כבוד האדם וחירותו

סוגיה אתית נוספת הנוגעת לשילוב חניכים עם צרכים מיוחדים היא סוגיית המידע. לסוגיה זו מספר היבטים:

- ✓ **חסיון מידע** - במקרים רבים יסרבו ההורים, הגורמים המטפלים או המוסד החינוכי להעביר מידע על החניך. סוגיה זו אינה מעוגנת בחוק, וכיום אין חובה להעביר את המידע לתנועת הנוער. במקרים אלה יש לנסות לגייס את הרשות ואת הגורמים המטפלים לתהליך השילוב ולתהליך החינוכי בתנועת הנוער, תוך שיקוף הצורך בקבלת המידע על החניך למען התאמת הפעילות לצרכיו, לצורך התמודדות עם אתגרים ומצבי קיצון ולשמירה על ביטחונו.
- ✓ **הגנת הפרט** - במקרים בהם מועבר מידע אישי על החניך לתנועת הנוער, יש להפריד בין הפרטים הידועים לרכז תחום השילוב ולרכז הסניף למידע המועבר למדריכים. באחריות רכז התחום התנועתי לתווך בין המידע המגיע מהגורמים המטפלים למדריך. יש לזכור כי המדריכים הם בני נוער, ויש להציב להם כללי התנהגות ברורים בנוגע למידע על החניך.

✓ הגדרת הגבולות תתבצע עם כניסת החניך לפעילות, ועיקריהם:

א. המידע המועבר למדריכים הוא מידע הנוגע לתחומים הקשורים לתפקוד בפעילות ולהתאמות הנדרשות מלבד. אין להעביר מידע בתחומים אחרים שאינם קשורים לפעילות התנועתית.

ב. אין להעביר מידע על החניך לאנשים מחוץ לתנועה, למדריכים או לחניכים אחרים מלבד לצוות ההדרכה של אותה הקבוצה.

ג. אין להפיץ מידע על התנהגויות החניך במהלך פעולה לאנשים מחוץ לתנועה, למדריכים או לחניכים אחרים מלבד לצוות ההדרכה של אותה הקבוצה.

ד. אין לפרסם תמונות של החניך בכל אמצעי פרסום ללא קבלת אישור הורים.

ה. מקרים של תצפיות, ראיונות או הוצאת מידע על החניכים לגורמים חוץ-תנועתיים מחייבים אישור הורים.

נושא הבטיחות והביטחון של החניכים הוא אחד הנושאים המדוברים בתנועות הנוער, ובו מושקעים אנרגיות ומשאבים רבים. לפיכך מומלץ להכניס את נושאי זכויות החניכים, הסוגיות האתיות, החובות החוקיות של התנועה ואחריות התנועה כלפיהן כתכני חובה בהכשרות לכל בעלי התפקידים בתנועה, ולא רק בהתייחס לחניכים עם צרכים מיוחדים.

היזעת?

מקרים רבים של התנהגות מינית פוגענית קורים בסיטואציה של הליכה לשירותים, בעיקר במחנות ובטיולים. בחלק מהקבוצות מותנית ההליכה לשירותים בהליכה עם מדריך (בקבוצות הצעירות) או הליכה משותפת של כמה ילדים (בקבוצות הבוגרות).

ניתן להציב מדריך אחראי באזור השירותים בשעות מקלחת או בשעות הבוקר.

הלינה המשותפת בטיולים היא מקום נוסף בו עשויים להיחצות הגבולות. הקפידו על מדריך הנוכח לצד החניכים לאורך כל שעות הלילה ועל סידור הלינה בהתאם לאופי החניכים, למין החניכים ולגילאי הקבוצה.

י"ב. הכשרות והסמכה לתפקיד

”כשקיבלתי את התפקיד ממש נלחצתי, לא רציתי לעשות את זה וחשבתי שאני לא מסוגלת. אחרי שהגעתי לקורס הדרכה זה השתנה לחלוטין. הקורס נתן לי מוטיבציה לתפקיד, ידע והבנה. ממש הרגשתי אחרת. אני רציתי להדריך בקורס כדי לעשות את אותו שינוי אצל אחרים.”

(מדריכה בקורס הכשרה למדריכי שילוב)

המדריך לחניכים עם צרכים מיוחדים מתמודד עם אתגרים רבים. במהלך תפקידו נדרש המדריך לגלות אחריות ורצינות לצד מקצועיות, על מנת לתת את המענה הנכון והטוב ביותר לצרכיו של החניך. (ראו פרק דמות ותפקיד המדריך).

בכל תחום, בתנועת הנוער ומחוצה לה, על מנת לבצע תפקיד בצורה טובה יש להשתתף בהכשרה מתאימה לביצוע התפקיד. כך גם במקצוע ההדרכה בכלל, ובהדרכת חניכים עם צרכים מיוחדים בפרט. הכשרה מקצועית מקיפה חיונית להצלחתו של המדריך. באחריות התנועה לספק למדריך הכשרה שתעניק לו ידע, כלים ומיומנויות על מנת שיצליח להתמודד עם הסוגיות העולות בהתמודדות עם חניכים עם צרכים מיוחדים.

עקרונות הכשרה

אין דרך אחת נכונה להכשיר מדריכים. עם זאת, כאשר מפתחים תכנית הכשרה מומלץ לעבוד על פי העקרונות הבאים:

1. **הכשרה בסיסית לפני כניסה לתפקיד** - מומלץ לבצע הכשרה המקנה ידע ומיומנויות בסיס לפני הכניסה לתפקיד.
2. **הכשרה ממושכת לאורך השנה** - מומלץ לפתח תכנית הכשרה ממושכת, המתפרסת על שנת הפעילות כולה. יש לקבוע מראש מועדים להכשרה בלוח הפעילות השנתי (למשל: אחת לחודש). יתרונותיה של הכשרה מתמשכת ביכולת לעדכן ולהתגמש בהתאם לצרכי המדריכים ולהתייחס לסוגיות ולסיטואציות העולות במהלך שנת הפעילות.
3. **הכשרה המבוססת על התנסות ועל חוויות המדריכים** - כדי להפוך את הלמידה למשמעותית מומלץ להקפיד על רלוונטיות של החומר הנלמד לתפקיד ולחיייהם של המדריכים. לשם כך כדאי להשתמש בסיפורים ובדוגמאות שמביאים המדריכים. כן מומלץ לקיים פורום מדריכים מחוזי/ארצי, על מנת ליצור קבוצת למידה משמעותית המשתפת ידע ומבצעת למידת עמיתים. (ראו פרק ליווי והנחיה).

4. **שימוש בידע ובמשאבים קיימים** - אין צורך להמציא את הגלגל מחדש. כדאי להשתמש בפורומים התנועתיים או הבין-תנועתיים על מנת ליצור שיתוף בידע וברעיונות הנוגעים להכשרות. כן מומלץ להיעזר במרצים מקצועיים, בעמותות העוסקות בתחום אנשים עם מוגבלות, במסגרות חינוך מיוחד, בהורים לחניכים עם צרכים מיוחדים, ברכזי תחום מתנועות אחרות, במדריכים מנוסים ובכל משאב ידע אחר שיכול לסייע.

5. **גיוון באמצעי ההכשרה** - כדאי לבנות את ההכשרה כך שתכלול שימוש בכלים מגוונים. בין אלה כדאי לתת מקום לידע תיאורטי (למשל עקרונות בשילוב), להתנסויות בפועל (למשל בכתובת פעולות) ולחווייה רגשית (למשל מפגש עם אדם עם מוגבלות). כן מומלץ לעשות שימוש במתודות מגוונות (סרטים, הרצאות, הפעלות סדנאיות, ביקורים, מפגשים, עדויות ועוד).

תכני הכשרה מומלצים

- ✓ שילוב חניכים עם צרכים מיוחדים בתנועת נוער - חזון, ערכים ומטרות.
- ✓ שוויון זכויות: מהות, מדיניות וחקיקה.
- ✓ קשת הלקויות השונות ודרכי התמודדות.
- ✓ עקרונות עבודה עם חניכים שלהם צרכים מיוחדים.
- ✓ כתיבת פעולות והתאמת פעולות.
- ✓ התנהגות מאתגרת ודרכי התמודדות.
- ✓ שיטות להתמודדות עם הפרעות בקבוצה (למשל: כלכלת אסימונים).
- ✓ הצבת גבולות מול החניכים.
- ✓ זכויות, חוקים וסוגיות אתיות בשילוב - חובת דיווח.
- ✓ התמודדות עם אתגרים הנוגעים למיניות ולהתפתחות מינית של חניכים עם צרכים מיוחדים.
- ✓ קשר עם גורמי חוץ - משפחה, מטפלים, בית ספר.
- ✓ התמודדות עם הורים.
- ✓ הצבת מטרות לחניכים ולקבוצה.
- ✓ התאמה ללוח פעילות שנתי - התייחסות לפתיחת שנה, מפעלים, פרידה וסיום.
- ✓ המדריך כשגריר - בירור עמדות לגבי השילוב וייצוג כלפי חוץ.
- ✓ שילוב פרטני - עקרונות, אתגרים, התאמת פעולות, דרכי התמודדות, קשר עם קבוצה.
- ✓ תיאוריות ומחקרים בתחום שילוב אנשים עם מוגבלות.
- ✓ סוגי אינטליגנציות וסוגי לומדים.
- ✓ ייצוג עצמי.
- ✓ עקרונות נגישות, נגישות בתנועת הנוער.
- ✓ פעילות שיא וטיוולים - הכנה, קשיים והתמודדות.
- ✓ אנשים עם מוגבלות בחברה - התמודדות, גישת החברה כלפיהם, שוויון, הכלה או שילוב.
- ✓ תכני העשרה.

להעמקה, הרחבה ונושאים נוספים כדאי להיכנס למערך ההכשרות באתר התכנית:

<http://tni-shiluv.org.il>

היצעת?

בקורס ההדרכה של תנועת הצופים מחולקים המדריכים לקבוצות על פי סוג הלקויות. בנוסף, חלק מהקבוצות הן קבוצות של מדריכי שילוב קבוצתי וחלק של מדריכי שילוב פרטני.

ההכשרה מורכבת משני חלקים. בחלק הראשון עוברות כל הקבוצות תכנים זהים - תכנים כלליים על צרכים מיוחדים, החזון התנועתי ותחום השילוב. בחלק השני עוברת כל קבוצה הכשרה ספציפית הקשורה לסוג הלקות, לסוג הקבוצה ולאופן ההתמודדות המתאים.

גם מפגשי ההכשרה במהלך השנה מתבצעים על פי חלוקה לסוג השילוב (קבוצתי או פרטני).

1. מילון מונחים תנועתי להתמצאות במדריך

שילוב קבוצתי - קבוצה נפרדת בשכבה/בסניף

קבוצה המורכבת כולה מחניכים עם צרכים מיוחדים. בדרך כלל תורכב מחניכים בגילאים שונים, רצוי בטווח של עד ארבע שנים. הקבוצה יכולה להכיל חניכים עם מוגבלויות שונות וצרכים שונים, בתנאי שהם יכולים ליהנות ביחד מפעילות חברתית-קבוצתית.

מדריך הקבוצה נקרא לעתים **מדריך שילוב**.

שילוב פרטני

חניך עם צרכים מיוחדים המשולב בקבוצת חניכים ללא צרכים מיוחדים. בדרך כלל יהיה בן גילם, ברמה קוגניטיבית המתאימה לקבוצה או נמוכה ממנה במעט. בחלק מהמקרים תהיה היכרות מוקדמת בן החניך לקבוצה, למשל אם הוא לומד איתם בבית הספר. יש מקרים בהם חניך מתחיל את הפעילות בשילוב קבוצתי ולאחר תקופה, בהחלטה משותפת לתנועה ולהורים, יעבור לשילוב פרטני - ולהיפך.

מדריך הקבוצה נקרא לעתים **מדריך משלב**.

מדריך מלווה (פרטני לחניך)

מדריך המשמש כמתווך בין החניך למדריכים ולחניכים האחרים. המדריך המלווה מכין את החניך לקראת הפעילות, מתווך את תכני הפעולה לחניך ונמצא בצמוד אליו בזמן הפעילות. המדריך המלווה הוא חלק מצוות ההדרכה, הוא מחויב להשתתף בישיבות ובקבלת ההחלטות הנוגעות לחניך. הצמדת מדריך מלווה לחניך תלויה בהחלטה של המשפחה והגורמים המטפלים יחד עם רכז הסניף ולאחר התייעצות עם רכז התחום התנועתי.

2. קשת הלקויות - סקירה מקצועית

מוגבלות שכלית התפתחותית

מוגבלות שכלית התפתחותית מאובחנת על פי חוק על ידי ועדה מיוחדת של משרד הרווחה כאשר מתקיימים שלושת התנאים הבאים:

1. יכולת אינטלקטואלית נמוכה בצורה משמעותית מהממוצע.
 2. מוגבלות בשניים או יותר מתחומי המיומנויות הבאות: תקשורת, עצמית, מיומנויות של חיי יום יום, מיומנויות חברתיות, שימוש במשאבים קהילתיים, הכוונה עצמית, בריאות ובטיחות, תפקודים עיוניים, ניצול שעות פנאי ותעסוקה.
 3. מתבטאת לפני גיל 18.
- המוגבלות השכלית ההתפתחותית מחולקת, בהתאם להגדרת החוק, למספר רמות: קל, קל-בינוני, בינוני-נמוך, קשה ועמוק.

דגשים ועקרונות בהדרכת חניכים עם מוגבלות שכלית התפתחותית

- ✓ הקפידו על מבנה פעילות קבוע. למשל: פתיחה והצגת הנושא, סיפור/הצגה, משחקים/משימות, יצירה וסיכום. המבנה הקבוע יקל על החניך להבין מה לפני, מה אחרי והיכן נמצאים כעת בפעולה.
- ✓ מתן הוראות: יש לתת הוראות מפורטות וקצרות, לחלק כל הוראה למספר חלקים ולסדרה לפי שלבים, להשתמש בשפה ברורה באופן שלא ניתן לפרשה ביותר ממובן אחד, יש להדגיש מילות מפתח בעת מתן הוראה, כדאי לחזור על ההוראה מספר פעמים ולנסח אותה בכמה אופנים.
- ✓ מומלץ לוודא שהחניך פירש את ההוראה כהלכה ורצוי לתת דוגמאות שימחישו את ההוראה.
- ✓ לפני כל פעולה כדאי לבדוק אם יש שימוש במילים או במושגים חדשים. אם כן, כדאי לחשוב מראש כיצד להסביר אותם.
- ✓ בעת ניהול דיון יש להסביר בצורה מפורשת את הנושא הנדון כך שהחניך המשולב יוכל לקחת חלק בשיחה. מומלץ לחשוב מראש על שאלות מתאימות, בהתאם ליכולת של החניך. למשל, חניך שמתקשה במתן תשובות רחבות יישאל שאלה יותר סגורה (עם מי מזדהה, מסכים/לא מסכים, מי אמר, כן/לא וכד') וחניך שמסוגל לענות באופן רחב יותר יישאל שאלה פתוחה, אך ממוקדת וברורה.
- ✓ אם החניך המשולב אינו לוקח חלק בדיון יש להפנות אליו שאלות ספציפיות שיסייעו לו להביע את עמדתו. מומלץ להמחיש באמצעות דוגמאות את הנושאים הנדונים בפעולה.
- ✓ מומלץ להרבות בפעילויות חווייתיות ובהמשות, תוך שימוש במספר רב ככל האפשר של חושים.

הספקטרום האוטיסטי

מוכר גם בשם תסמונות הקשת האוטיסטית, ספקטרום האוטיזם וקשת האוטיזם (על פי הגדרות האבחונים החדשות ההגדרות המוכרות של DSM ואספרגר מבוטלות, וכל הילדים על הרצף יוגדרו כילדים עם אוטיזם ברמות תפקוד שונות).

באוטיזם נפגעת היכולת לעבד מידע המגיע מן החושים, מה שגורם לקושי בהבנת העולם הסובב ומשפיע על שני תחומים מרכזיים בהתפתחות: על התקשורת החברתית ועל התנהגות ותחומי עניין מצומצמים.

אנשים על הספקטרום האוטיסטי יתקשו ליצור קשר עם הזולת או לשתף פעולה, הם מעדיפים שגרה קבועה ומוכרת, הם עשויים להתקשות בהבנה של בדיחות, סלנג, רמזים וציניות ובדיכ מפרשים את הנאמר כפי שהוא, באופן קונקרטי ופשוט.

לעתים אנשים על הספקטרום יחוו קושי בוויסות חושי. לחלקם סף גירוי נמוך, כך שהם רגישים למגע, לצליל וכד'. לאחרים סף גירוי גבוה והם זקוקים להרבה גירויים על מנת להגיב. הקושי בוויסות החושי עלול לגרום למצוקה ולעורר תגובות שונות.

לילדים עם אוטיזם בתפקוד גבוה (אספרגר) יש קושי בהתאמת ההתנהגות למצב החברתי שנמצאים בו, וקושי בבחירת הדבר המתאים לומר. לרוב הם מתעניינים ומכירים לעומק נושא מסוים. טון הדיבור, גובה הצליל, האינטונציה ושטף הדיבור נשמעים לעתים כיבלתי רגילים. למרות רצונם העז בחברה הם עלולים למצוא את עצמם מבודדים, בעיקר כי נתפסים כימוזרים בעיני החברה הסובבת.

דגשים ועקרונות בהדרכת חניכים עם אוטיזם

- ✓ הקפידו על מקום פעילות קבוע ועל מבנה פעולה קבוע ומוכר. כדאי לכלול במערך הפעילות מעין טקס קבוע לפתיחת הפעולה ולסיומה (שיר פתיחה, שאלה קבועה, סבב מה נשמע וכד').
- ✓ לפני מתן הוראה כדאי לפנות לחניך בשמו ולומר באופן ברור אם אתה עומד לשאול אותו שאלה, להציע לו משימה או לבקש בקשה.
- ✓ מומלץ להשתמש בהוראות ישירות וברורות ולהיעזר בתמונות הממחישות את הנאמר.
- ✓ לקראת פעילות שמהווה שבירה של השגרה חשוב להכין את החניך היטב ולהסביר לפחות יום קודם במפורט לקראת מה הולכים, מה יהיה שם, מה סדר היום, את מי נפגוש, היכן נעצור בדרך וכו'.
- ✓ חניך עם אוטיזם בתפקוד גבוה - אפשר לסייע לו וללמד אותו מה מותר ומה אסור, מתי מתאים לדבר, מהם החוקים וכו'. לחניך כזה יש יכולות קוגניטיביות גבוהות וכדאי לחשוב איך מאתגרים אותו ומשתפים אותו (למשל: שיהיה אחראי להכין דקה לפתיחה על נושא הפעולה, אחראי להביא משהו מהחדשות השבוע וכו').

לקות שמיעה

לקות שמיעה מתבטאת באובדן חלקי או מלא של יכולת השמיעה. כבדות שמיעה היא אובדן חלקי וחרשות - אובדן מלא.

ילד עם לקות בשמיעה עלול להתקשות בהבנת דיבור, במיוחד כשהוא על רקע רעש וכאשר אין סימן ויזואלי מקביל (קריאת שפתיים, שפת גוף, המחשה ויזואלית אחרת). הקושי מתעצם כשהוא נדרש לעקוב אחר מספר דוברים במקביל, למשל במהלך דיון, ובדיכ הילד מפספס מידע בדרך. הצורך של הילד בתיווך להבנת הנאמר יוצר חוויה לא נעימה של תלות בסביבה. בשל הקושי בשמיעה ייתכנו לעתים גם קשיים במיומנויות חברתיות שונות.

אדם עם לקות בשמיעה יכול להיעזר באביזרים שונים: מכשירי שמיעה, מערכת F.M (מיקרופון מיוחד להעברת הקול ישירות מהדובר אל מכשיר השמיעה שלו), שתל קוקליארי ועוד.

דגשים ועקרונות בהדרכת חניכים עם לקות שמיעה

- ✓ הקפידו לשמור עם החניך על קשר עין ופנים גלויות (לא לכסות את הפה).
- ✓ הקפידו לשמור על תרבות דיון ודיבור ולוודא ששני חניכים לא ידברו במקביל.
- ✓ מומלץ לתאם מראש קוד מוסכם בין המדריך לחניך, למקרה שהחניך מרגיש הולך לאיבוד או אינו מבין את הנאמר.
- ✓ שמירה על שגרת פעילות, שעות קבועות, מבנה מוכר וקבוע חשובים ונותנים ביטחון.
- ✓ מומלץ לשלב כתיבה ותמונות לצורך המחשה.
- ✓ אביזרי השמיעה למיניהם הם דבר יקר מאוד. לכן חשוב, בעיקר לקראת טיולים, לערוך תיאום ציפיות עם החניך: הימנעות ממלחמות מים, מקום לשמירה על המכשירים בלילה.
- ✓ לקראת טיולים חשוב גם לוודא מה החניך צריך: נקודת הטענה לבטריות למכשירים, תיווך של הנאמר באוטובוס, תמלול של פעילות הנעשית בשעת חשיכה ועוד.
- ✓ אחד המאפיינים של עזרי השמיעה הוא שאינם מצליחים לסנן רעשים. הילד שומע באותה עוצמה את קולות הדוברים בחדר, קולות אחרים בחדר (כיסא חורק, צלופן שנע ברוח, מנורת פלורוסנט מזמזמת וכיו) וקולות מחוץ לחדר (ילדים משחקים, מכוניות וכיו). מצב זה מקשה על הריכוז לאורך זמן. חשוב לצמצם עד כמה שאפשר את רעשי הרקע באמצעות הקפדה על שקט, בידוד קולות מחוץ לחדר ותחזוקה של החדר בהתאם לצורך.

לקות ראייה

לקות ראייה מתבטאת באובדן חלקי או מלא של יכולת הראייה. לקות ראייה היא אובדן חלקי ועיוורון - אובדן מלא. לקות ראייה או ראייה ירודה משמעותה מגבלה בראייה הקיימת גם בעת הרכבת משקפיים המותאמים היטב.

לקות הראייה יכולה לבוא לידי ביטוי בקושי בחדות הראייה, בשדה ראייה מצומצם (מרכז התמונה או היקפה), בקושי בראיית לילה או בראייה באור חזק, בקושי במיקוד הראייה, בקושי בתפיסה ופענוח של התמונה הנראית (למשל: קושי בהפרדה בין רקע לתמונה) ועוד.

דגשים ועקרונות בהדרכת חניכים עם לקות ראייה

- ✓ הקפידו ככל האפשר לשמור על חדר פעילות קבוע ועל מיקום קבוע של הריהוט בחדר.
- ✓ יש להבטיח שמקומות הפעילות יהיו נקיים מחפצים חדים או מחפצים שניתן להיתקל בהם.
- ✓ יש לזהות מקומות מסוכנים (כמו מדרגות, רצפות חלקות, דלתות פתוחות למחצה) ולסמן אותם בסימנים הניתנים לזיהוי על ידי הילד עם ליקוי הראייה, כגון צבעי הכתום והצהוב.
- ✓ מומלץ להשתמש בשטיחים או במזרונים מרופדים (נשענים על הקיר) לתיחום גבולות אזורי הפעילות. חשוב לשמור על סימן אחיד ולא משתנה מפעילות לפעילות.
- ✓ יש לפעול באזורים מוארים היטב.
- ✓ מומלץ להרבות בהסברים מילוליים להוראות, כולל חלופות להדגמה (לדוגמה: לתת לחניך למשש את החבל, כאשר המדריך מציג את החבל לקבוצה).
- ✓ יש לאפשר לחניך עם ליקוי ראייה היכרות עם מקום הפעילות וגבולותיה לפני הפעילות (בעיקר כשמדובר במקום חדש).
- ✓ יש להיעזר בהנחיה ידנית, החזקה בכף יד, בכתף או במותניים בהתאם לצורך. תוך כדי הנחיה יש להקפיד על כבוד החניך ולא לאלץ אותו לאחיזה מיותרת.
- ✓ אם המדריך משתמש במידע כתוב יש לכתוב בגדול ובאופן שהניגוד יהיה בולט (שחור על לבן או צהוב, קו עבה).
- ✓ לפני מסירת כדור או ציוד אחר יש להתריע על כך בקול.

לקויות מוטוריות - נכות פיזית

ללקויות מוטוריות יש גורמים רבים: מחלות שריר, תאונות, מחלות עצביות. שיתוק מוחין (C.P.) נחשב לגורם העיקרי לנכות אצל ילדים. שיתוק מוחין הוא שם כולל לקבוצה של ליקויים הנגרמים לעובר במהלך ההיריון, או לתינוק במהלך הלידה או בשנותיו הראשונות. ההפרעה נוצרת בעקבות נזק מוחי או התפתחות לקויה של אזורי המוח המפקחים על התפקוד המוטורי. כתוצאה מכך תיתכן פגיעה בידים או ברגליים. הפגיעה מלווה לעתים בהפרעות חושיות, תקשורתיות, אפילפסיות (התקפים מסוגים שונים) או קוגניטיביות (שכליות).

חניך עם לקות מוטורית עשוי להשתמש באביזרי עזר שונים או לא להזדקק להם כלל.

דגשים ועקרונות בעבודה עם חניכים עם לקות מוטורית

- ✓ מומלץ וחשוב לקבל מידע מוקדם על החניך: כיצד מתנייד, איזו עזרה צריך, באילו תחומים הוא עצמאי.
- ✓ יש לקחת בחשבון התאמה של חדר הפעילות ושל הפעילויות הכלל-סניפיות.
- ✓ אם יש צורך בהנגשה מומלץ לפנות לרשות ולבקש סיוע. ניתן להיעזר בהורים, במדריכים ובחניכים שיפנו אף הם לבקשת סיוע.
- ✓ לקראת טיולים ומפעלים מיוחדים יש לשבת עם החניך ומשפחתו ולצפות מראש נקודות מאתגרות ומגוון מענים אפשריים.

לקות למידה רב-בעייתית

המונח לקויות למידה הוא שם כולל לקבוצת לקויות המשפיעות על טווח רחב של מיומנויות לימודיות או תפקודיות ומקשות על האדם ללמוד מידע או מיומנויות חדשים או להפגין את ידיעותיו באופן הצפוי מאדם בגילו ובמנת המשכל שלו.

הלקות מאפיינת ילדים בעלי אינטליגנציה גבולית עם קשיים נלווים בתחומים שונים. קשים אפשריים:

- ✓ לקות בקשב או בריכוז (יכול להתבטא בחוסר ריכוז ובהתנתקויות או בהתנהגות היפראקטיבית).
- ✓ לקות בתחום השפתי.
- ✓ לקות בתפיסה חזותית או בתפיסה שמיעתית.
- ✓ קושי בהתמצאות במרחב ובזמן.
- ✓ לקות בזיכרון לטווח קצר או ארוך.
- ✓ קושי בארגון זמן.
- ✓ היעדר אסטרטגיות למידה.
- ✓ אימפולסיביות, אי-שקט.
- ✓ קשיי ארגון ותכנון.

עקב כישלונות חוזרים ותחושת חוסר אונים עלולים להופיע גם קשיים רגשיים, דימוי עצמי נמוך וחרדות. לילדים עם לקות למידה רב-בעייתית יש קושי ביצירת קשרים חברתיים והם חווים לרוב בדידות ודחייה חברתית.

דגשים ועקרונות בעבודה עם חניכים עם לקות למידה רב-בעייתית

- ✓ הקפידו ככל האפשר לשמור על שגרה קבועה: מקום פעילות קבוע, שעות קבועות, מבנה פעילות קבוע.
- ✓ מומלץ לקבוע סימן מוסכם בין החניך למדריך, שיסומן כאשר החניך מרגיש שצריך תיווך נוסף או שאינו מבין.
- ✓ את הפעילות כדאי לקיים בחדר עם כמה שפחות גירויים (על הקירות, על התקרה, על הרצפה, בריהוט וכו').
- ✓ לקראת פעילות שוברת שגרה יש לשבת עם החניך באופן מסודר ושקט ולהכין אותו לפעילות - מרגע היציאה מהבית ועד לחזרה (למשל: מה צריך להביא, איך מגיעים, מהלך הפעילות עצמה, מקומות עצירה לשירותים וכו').
- ✓ משימות מומלץ לחלק לשלבים ולומר אותן בצורה פשוטה, ישירה וברורה.
- ✓ במהלך הסברים יש להשתמש ככל שניתן בהמחשות (למשל תמונות) כאמצעי עזר.
- ✓ כדאי לחזור כמה פעמים ובמילים שונות על עיקרי הדברים.
- ✓ קטע קריאה - עדיף שיוקרא בקול ברור ע"י אחד המדריכים.
- ✓ לפני מתן הוראה כדאי לפנות לחניך בשמו ולומר באופן ברור אם אתה עומד לשאול אותו שאלה, להציע לו משימה או לבקש בקשה.
- ✓ במהלך הפעולה מומלץ לשלב משימות פשוטות בזוגות או בשלושות. עדיף על פני משחק עם הרבה משתתפים.

הפרעה נפשית

הפרעה נפשית היא קושי בריאותי בתחום ההתנהגות וההרגשה הנפשית, המתבטא בדפוס התנהגותי או חשיבתי שונה מהנורמה.

הפרעת הנפש גורמת למצוקה משמעותית לילד. היא עלולה לגרום לו לקשיים בתפקוד, לשינויים במצב הרוח, לעיוותי חשיבה או לשינויים התנהגותיים.

יש להבחין בין מצוקה נפשית זמנית, שעשויה ללוות תקופות בחיים כגון משברים הקשורים בהתבגרות, לבין הפרעה פסיכיאטרית מאובחנת, למשל דיכאון, חרדה והפרעה כפייתית.

כל חניך שעבר משבר זמני יכול להמשיך ולתפקד ככל חניך בתנועה, ובמקרים רבים גם ילדים המתמודדים עם הפרעה נפשית מאובחנת יכולים לנהל חיי שגרה, כמו חולים במחלות כרוניות אחרות, בלי להזדקק לטיפול באשפוז.

דגשים ועקרונות בעבודה עם חניכים עם הפרעה נפשית

מגוון הביטויים של הפרעות הנפש מקשה על המלצה על דגשים אחידים, את הדגשים חשוב לברר מול ההורים או הגורמים המטפלים. עם זאת יש כמה עקרונות משותפים:

- ✓ הקפידו להמשיך ולהתייחס לחניך כאל כל אחד אחר במסגרת.
- ✓ מומלץ להיות בקשר עם הורי החניך, ובמידת הצורך (באישור ההורים) גם עם הגורם המטפל, על מנת לקבל הנחיות מתאימות בנוגע לרגישויות מיוחדות, להתנהגויות הדורשות תגובה או לדיווח ולהתאמות הנדרשות.
- ✓ חשוב לספק לחניך סביבה מכילה, תומכת ולא שיפוטית.
- ✓ היו גמישים בנוגע לצרכים המשתנים של החניך.

3. "אם לא תשאל איך תדע?" - תשובות לשאלות נפוצות

1. איך מגייסים וקולטים חניך חדש עם צרכים מיוחדים לפעילות?

תהליך גיוס חניכים עם צרכים מיוחדים הוא חלק מתהליך הגיוס הכללי, אך הוא מלווה בפעולות נוספות שאינן מתבצעות בגיוס חניכים אחרים. להצטרפות חניך עם צרכים מיוחדים יש השלכות על מבנה הקבוצה והרכבה ועל כן יש לבחון לעומק את התאמתו לפעילות ולקבוצה ולהחליט על אופן השילוב הנכון בעבורו. בתהליך הקליטה חייבת להתקיים פגישה עם הורי החניך. להרחבה ראו פרק גיוס חניכים והצטרפות לפעילות, ופרק הכנת הקבוצה והסניף לקליטת חניך.

2. האם כל אחד יכול להדריך חניכים עם צרכים מיוחדים?

המדריך בתנועת נוער באשר הוא הינו דמות מובילה. הוא נדרש לגלות אחריות ורצינות, להשקיע ולתת מעצמו ומזמנו לחניכים המודרכים ולחנכם לערכי התנועה. יכולות אלו מתחדדות ומתעצמות אצל מדריכי חניכים עם צרכים מיוחדים. מדריך כזה מתמודד עם אתגרים נוספים בתפקידו, הקשורים ללקויות של חניכיו ולתהליך העבודה מול החניך ומול משפחתו, מול החברים לתנועה ומול החברה והסביבה. כל פעיל שנמצא מתאים להדרכה יכול להדריך חניכים עם צרכים מיוחדים. עם זאת, חשוב שהמדריך יגלה מוטיבציה לביצוע התפקיד, הזדהות עם ערך השוויון והשילוב, סובלנות, נחישות, אחריות ובגרות. להרחבה ראו פרק דמות המדריך.

3. מה צריך מדריך לדעת כדי להדריך חניכים עם צרכים מיוחדים? מה צריך רכז לדעת?

לשילוב חניכים עם צרכים מיוחדים אין תורה אחת, ועם כל חניך תימצא הדרך הנכונה בעבורו ובעבור מדריכיו. עם זאת קיימים מספר עקרונות עבודה מרכזיים לעבודה עם אוכלוסיות של אנשים עם צרכים מיוחדים, כמו עקרון השוויון, עקרון האינדיבידואליזציה, עקרון הנגישות, ההתמקדות בחוזקות של החניך ועקרון השילוב והנורמליזציה. בנוסף, צריכים המדריכים והרכזים להכיר את המאפיינים של החניכים שלהם את המשמעות של הלכות והמגבלה, ולהכיר כלים להתאמת פעולות ופעילויות שיא. חשוב להקפיד על הכשרה סדורה למדריך ולכל בעלי התפקידים עם כניסתם לתפקיד ובמהלך שנת הפעילות. להרחבה ראו פרק עקרונות עבודה, ופרק הכשרות והסמכה לתפקיד.

4. איך כותבים פעולות לחניכים עם צרכים מיוחדים?

פעולה לחניכים עם צרכים מיוחדים נכתבת באופן זהה לכתיבת פעולות לחניכים לקבוצה ללא צרכים מיוחדים. הפעולה נכתבת בהתאם לנושא, למטרות התנועיות ולתהליך החינוכי בתנועה. השוני בא לידי ביטוי בהתאמת הפעולות. ההתאמה תתבצע בבחירת המתודות והפעילויות, בקביעת הזמנים, בשימוש בהסברים מילוליים המתאימים לרמה הקוגניטיבית של החניכים ובעיצוב הסביבה של הפעולה. לכל מגבלה נדרשות התאמות אחרות. בנוסף, מומלץ להכין מספר אפשרויות לפעילויות בכל פעולה, כאפשרות שנייה במקרים בהם הפעולה לא מצליחה. להרחבה ראו פרק כתיבה והתאמה של פעולות.

5. מה ההבדל בין שילוב קבוצתי לשילוב פרטני?

שילוב קבוצתי משמעותו הרכבת קבוצה שכל החניכים בה הם חניכים עם צרכים מיוחדים. קבוצה זו יכולה להיות חלק משכבה, מגדוד או משבט. שילוב פרטני משמעותו חניך עם צרכים מיוחדים הנמצא בקבוצה של חניכים ללא צרכים מיוחדים.

לשילוב פרטני מספר כללים להתאמת פעולות והוא מזמן אתגרים שונים משילוב קבוצתי, ביניהם האיזון בין החניך הם הצרכים המיוחדים לחניכים האחרים בקבוצה. חשוב מאוד להקפיד על עקרון ההדדיות והפיצוי בכל אחת מהפעילויות.

להרחבה ראו *נספח מילון מונחים*, *פרק גיוס חניכים והצטרפות לפעילות*, *פרק כתיבה והתאמה של פעולות ופרק אתגרים ודרכי התמודדות*.

6. האם חניך עם צרכים מיוחדים יכול לצאת לטיול ולמחנה? איך עושים את זה?

בוודאי. חניך עם צרכים מיוחדים משתתף בכל פעילויות התנועה. יש לתכנן את הטיול או המחנה בהתאם לצרכיו, תוך שמירה על עקרון הפיצוי והדדיות. האחריות לתכנון הטיול תוך התחשבות בצרכי חניכים עם צרכים מיוחדים מוטלת על הנהגת התנועה ועל הרכזים. הטיול או המחנה הוא שבירת שגרה רצינית עבור החניך, ועל כן יש להכין את החניך הכנה ארוכה ומפורטת. להרחבה ראו *פרק פעילות שיא ומפעלים*.

7. במי אפשר להיעזר במקרים של שאלה על החניך?

קודם כל, כדאי ומומלץ לשאול כמה שיותר שאלות! בעלי התפקידים שיכולים לתת מענה לתשובות הם גורמים פנים-תנועתיים: רכז הסניף, רכז תחום שילוב מחוזי או תנועתי, מדריכים מסניפים אחרים, מאגרי ידע ופורומים, וגורמים חוץ-תנועתיים: הורי החניכים, מורים, יועצת בית הספר, מטפלים ועובדים סוציאליים. להרחבה ראו *פרק ליווי והנחיה ופרק קשר עם גורמים מטפלים*.

8. מהי התנהגות קיצונית של חניך ומה עושים במקרים כאלו?

התנהגות קיצונית של החניך משמעותה התנהגות פוגענית או שיש בה סכנת פגיעה בחניך עצמו או בסובבים אותו, או חשד לפגיעה מגורם חיצוני בחניך, פגיעה נפשית או פיזית. במקרים של התנהגות קיצונית יש לפעול על פי הנהלים התנועתיים, כשם שנהוג עם חניכים ללא צרכים מיוחדים. לאחר עצירת המקרה יש לערב את ההורים ואת הגורמים המטפלים. בחלק מהמקרים תחול חובת דיווח ואז תתבצע פנייה לעובד סוציאלי. בכל אחד מהמקרים אחריות הטיפול היא על המרכזים ועל רכזי התחום התנועתיים ולא על המדריכים. להרחבה ראו *פרק אתיקה בתפקיד ופרק קשר עם גורמים מטפלים*.

9. האם יש חוקים או כללים אתיים אותם אני צריך להכיר לפני שאני קולט חניך עם צרכים מיוחדים לפעילות?

כן. שמירה על ביטחונם וזכויותיהם של החניכים היא חלק מאחריות התנועה, הרכזים והמדריכים ועל כן יש לנהוג על פי כללים אתיים ברורים. בין אלה כללים הנוגעים לצנעת הפרט, חסיון מידע וחוק הגנה על קטינים. להרחבה ראו *פרק אתיקה בתפקיד*.

10. אילו קשיים עשויים להיות בהדרכת חניכים עם צרכים מיוחדים?

הדרכת חניכים עם צרכים מיוחדים מאתגרת במיוחד. האתגרים של המדריכים יכולים להיות קשורים לצרכים המיוחדים של החניך ולהתנהגותו, לקושי בהתאמת הפעולות ובמציאת דרכים נכונות להדרכה, לעובדה שהשגת תוצאות נראות לעין דורשת סבלנות וזמן, וייתכן שהם נובעים מחוסר ידע והכשרה מספקת. האתגרים של הרכזים ורכזי התחום יכולים להיות קשורים למיצוב התחום בתנועה, לקשר מול ההורים, הגורמים מטפלים והגורמים בקהילה, להקצאת משאבים וזמן. במדריך תמצאו מספר דרכי התמודדות אפשריות עם אתגרים אלו.
להרחבה ראו פרק אתגרים ודרכי התמודדות.

11. האם צריך להכין את הקבוצה או את הסניף לקראת בואו של החניך עם הצרכים המיוחדים?

אין תשובה אחת נכונה לשאלה זו. הדבר תלוי באופי המגבלה של הילד ובדרך ההתמודדות שלו, באופי ובהרכב הקבוצה, בסוג ההיכרות והקשר בין הילד לחברי הקבוצה האחרים, וכמובן ברצון הילד וההורים. נכון לבחון כל מקרה לגופו, תוך התחשבות בכל הגורמים הקשורים בכך. אופי ההכנה ומשך ההכנה משתנה אף הוא בהתאם לסיטואציה. במדריך תמצאו קריטריונים לבחירת תהליך ההכנה.
להרחבה ראו פרק הכנת הקבוצה והסניף.

12. מה ההבדל בין לקות קוגניטיבית ללקות התנהגות?

הגורמים ללקויות השונות מגוונים והן באות לידי ביטוי בהתנהגויות שונות. מומלץ ללמוד ולדעת על כל אחת מהלקויות של החניכים המשולבים שלכם, לעמוד על המשמעויות ההתנהגויות של כל לקות ועל הצרכים המיוחדים הנובעים ממנה. לקבלת מידע ניתן לפנות לגורמים המלווים בתנועה.
להרחבה ראו נספח קשת הלקויות - סקירה מקצועית, ופרק ליווי והנחיה.

13. האם ההורים של החניך מעורבים בפעילות?

אין לכך תשובה אחת. הקשר עם ההורים הוא גורם חשוב בהצלחת השילוב ומומלץ לשמור על קשר רציף איתם, תוך התייעצות ושיתוף. רמת מעורבות ההורים תיקבע על ידי הרכז והמדיניות התנועתית, ועל פי רצונות ההורים. מחד, יש לערב את ההורים בקבלת ההחלטות לגבי החניך, במטרות ובתהליך החינוכי. ומאידך, זכרו שמדובר על תנועת נוער, שהורים לא אמורים להיות חלק מהפעילות בה. השתמשו בהורים בתבונה, ורק במקרים בהם הם באמת נדרשים לכך.
להרחבה ראו פרק קשר עם גורמים מטפלים.

14. איך מדריכים נפרדים מחניך עם צרכים מיוחדים בסוף שנת פעילות?

תהליך הפרידה מהווה קושי עבור חלק מהחניכים עם הצרכים המיוחדים, מכיוון שהוא משנה להם את השגרה ואת המוכר. מומלץ להכין את החניך מראש לתהליך הפרידה, ולערוך תהליך חפיפה מתמשך בין המדריכים המסיימים למדריכים החדשים. גלו אמפתיה וסבלנות לקושי של החניך, והציעו לו דרך לשמירה על קשר במסגרת הזמן שנוחה למדריכים, גם לאחר הפרידה.
להרחבה ראו פרק פרידה.